

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

**Питання охорони праці
в дипломних та кваліфікаційних роботах
майбутніх фахівців
соціально-педагогічної сфери**

Навчально-методичний посібник
для студентів вищих навчальних закладів

ЧЕРКАСИ 2012

УДК 331.45:37.(075.8)
ББК 65.247+37я73

Автори:

Сисоєнко Н. В., Пакушина Л. З., Черненко Н. П.,
Бондаренко О. М., Бондарець І. А.

Рецензенти:

доктор технічних наук, професор,
академік АН України, заслужений діяч науки і техніки,
завідувач кафедри безпеки життєдіяльності
Черкаського державного технологічного університету

Биков В. І.;

доктор медичних наук, професор,
доцент кафедри менеджменту та економіки в охороні здоров'я
Східноєвропейського університету економіки та менеджменту

Хмурковський Є. Г.;

доктор педагогічних наук, професор,
Уманського державного педагогічного університету імені П. Тичини

Рогальська І. П.

*Рекомендовано до друку засіданням Вченої ради
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
(протокол №1 від 30 серпня 2011 р.)*

Сисоєнко Н. В. та ін.

Питання охорони праці в дипломних та кваліфікаційних роботах майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери : Навч.-метод. посіб. для студ. вищих навч. закладів. – Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2012. – 84 с.

ISBN 978-966-353-234-9

У посібнику подано рекомендації щодо написання розділу з охорони праці у випускних роботах студентів педагогічних спеціальностей та важливі нормативно-правові акти, що регламентують питання охорони праці в соціально-педагогічній сфері.

УДК 331.45:37.(075.8)
ББК 65.247+37я73

ISBN 978-966-353-234-9

© ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2012
© Н. В. Сисоєнко, Л. З. Пакушина,
Н. П. Черненко, О. М. Бондаренко,
І. А. Бондарець, 2012

ЗМІСТ

ВСТУП. АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕНЬ З ОХОРОНИ ПРАЦІ У ВИПУСКНИХ РОБОТАХ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ.....	4
РОЗДІЛ 1. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ЗМІСТУ ТА ОФОРМЛЕННЯ РОЗДІЛУ З ОХОРОНИ ПРАЦІ У ВИПУСКНИХ РОБОТАХ.....	5
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ З ОХОРОНИ ТА БЕЗПЕКИ ПРАЦІ.....	17
ДОДАТКИ	29
Державні санітарні правила і норми влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу ДСанПіН 5.5.2.008-01	29
Тимчасові санітарні правила і норми улаштування, обладнання, утримання притулків для неповнолітніх та організація харчування і медичного забезпечення дітей	62
Державні санітарні правила та норми "Влаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчальних закладах та режим праці учнів на персональних комп'ютерах" ДСанПіН 5.5.6.009-98	72

ВСТУП. АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕНЬ З ОХОРОНИ ПРАЦІ У ВИПУСКНИХ РОБОТАХ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Охорона праці (ОП) – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних, лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я та працездатності людини в процесі праці.

Державна політика України щодо охорони праці виходить з конституційного права кожного громадянина на належні безпечні та здорові умови праці. У реалізації цієї політики значну роль має відігравати постійне поліпшення умов і безпеки праці, зменшення рівнів травматизму та професійної захворюваності.

Найбільш негативно позначаються на стані охорони праці: незадовільні умови праці на виробництві; недостатнє забезпечення працюючих засобами захисту; недостатній рівень підготовки працюючих та фахівців з питань охорони праці; відсутність впровадження в необхідному обсязі науково-технічних розробок у сфері охорони праці; недостатня організація роботи з інформаційного забезпечення охорони праці тощо.

Таким чином, важливими завданнями вищих навчальних закладів є формування у студентів достатніх знань з охорони праці, а також свідомого відповідального ставлення до проблеми збереження життя і здоров'я людини у сучасному життєвому середовищі.

Тому висвітлення комплексу питань з охорони праці у випускних роботах студентів є обов'язковою вимогою сьогодення, що підтверджується наказом МОН, МНС і Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду «Про організацію та вдосконалення навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності та цивільного захисту у вищих навчальних закладах України» №969/922/216 від 21 жовтня 2010 року, спрямованого на виконання статті 18 Закону України «Про охорону праці».

Мета представленою методичного посібника – допомога студентам в написанні розділу з охорони праці у випускних роботах.

У першому розділі викладено методичні матеріали та законодавчо-нормативні документи, що допоможуть визначити обсяг та окреслити зміст розділу з охорони праці у випускних роботах майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери. У розділі другому представлено основні терміни та визначення понять з охорони та безпеки праці. додатки містять важливі для фахівців соціально-педагогічної сфери нормативні документи, які визначають стандарти щодо розміщення, обладнання, устаткування соціально-освітніх закладів, організації та безпеки і охорони праці учасників навчально-виховного процесу.

РОЗДІЛ 1. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ЗМІСТУ ТА ОФОРМЛЕННЯ РОЗДІЛУ З ОХОРОНИ ПРАЦІ У ВИПУСКНИХ РОБОТАХ

Питання з охорони праці мають органічно входити у весь комплекс проблем, які передбачено вирішити у випускній роботі, і бути тісно пов'язані з її основними завданнями.

Обсяг розділу з охорони праці повинен становити для кваліфікаційних робіт не менше 6-8 сторінок, для дипломних робіт спеціалістів і магістрів – 7-10 сторінок.

Роботу над розділом слід розпочати з вивчення загальних законів України (ЗУ) та законів, що регламентують охорону праці безпосередньо у соціально-педагогічній сфері, а також відповідних міжгалузевих і галузевих державних нормативних актів (ДНАОП). Доречно також ознайомитися з рішеннями уряду та постановами Верховної Ради України з питань охорони та безпеки праці за останні роки; Міжнародними договорами або міжнародними угодами, до яких приєдналася Україна у встановленому порядку; Конвенціями Міжнародної Організації Праці (спеціальної установи Організації Об'єднаних Націй) щодо міжнародного співробітництва у галузі поліпшення умов праці та рекомендаціями щодо їх застосування. У змісті розділу мають бути відображені основні вимоги, принципи та правила безпеки праці у соціально-педагогічній сфері відповідно до обраної тематики роботи.

Вступна частина розділу повинна містити обґрунтування актуальності питань охорони праці в області дослідження або при проведенні науково-дослідницької роботи з обраної теми; а також розкривати мету та завдання даного розділу, посилаючись на законодавчо-нормативну базу України щодо охорони праці.

Кожна сфера діяльності має свої специфічні, різноманітні умови праці, і фахівець будь-якої спеціальності повинен вміти зробити їх аналіз, який доречно представити в основній частині розділу. При цьому можна розглянути:

- оптимальні, з гігієнічних позицій, режими праці фахівців соціально-педагогічної сфери та підопічних соціальної сфери, учнів, вихованців шкіл інтернатів, студентів, курсантів тощо;
- визначення допустимих та оптимальних параметрів для організації умов навчання й виховання, проживання, організації робочого місця, природного та штучного освітлення, мікроклімату приміщень загальноосвітніх закладів, шкіл-інтернатів, будинків дитини та інших соціальних закладів;

- основні заходи безпеки при використанні технічних засобів навчання та оснащення для проведення науково-дослідної діяльності (у тому числі вимоги до використання персональних комп'ютерів та іншої оргтехніки);
- причини та умови виникнення травм, нещасних випадків чи професійних захворювань в закладах освіти та соціальної сфери;
- вимоги пожежо- та електробезпеки, визначення необхідних заходів попередження пожеж та електротравм;
- основні заходи та засоби індивідуального та колективного захисту при надзвичайних ситуаціях, аваріях і пожежах в навчально-виховних закладах та соціальних установах;
- основні принципи та заходи надання першої допомоги при нещасних випадках і травмах.

Важливою частиною розділу мають бути результати теоретичного вивчення фізіолого-гігієнічних аспектів розумової праці. Вони є ключовими для подальшого проведення аналізу умов праці, оцінки характеру діяльності, на основі яких формуються заходи, спрямовані на збереження життя та здоров'я учасників навчально-виховного процесу та спеціалістів соціальної сфери при виконанні соціально-педагогічної та науково-дослідницької роботи.

Як було вже зазначено, успішне вирішення окреслених завдань в розділі з охорони праці можливе при детальному вивченні державних нормативно-правових документів.

Отже, студенту необхідно обрати ті з них, які безпосередньо регламентують проблематику сфери його дослідження, а потім визначити відповідність запропонованих у випускній роботі нововведень основним вимогам, нормам та правилам цих документів. Для полегшення цієї роботи пропонуємо до уваги ряд основних законодавчих документів, якими можуть скористатися при написанні своїх випускних робіт майбутні фахівці соціально-педагогічної сфери:

Законодавчою базою ОП є: Конституція України, ЗУ «Про охорону праці», Кодекс законів про працю України, ЗУ «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», ЗУ «Про пожежну безпеку»; «Про колективні договори і угоди»; «Про охорону здоров'я»; «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»; «Про захист населення від інфекційних хвороб»; «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки»; «Про інформацію»; Кримінальний Кодекс України тощо.

До документів, що регламентують організацію охорони праці у соціально-педагогічній сфері можна віднести: ЗУ «Про охорону дитинства»; ЗУ «Про дошкільну освіту», ЗУ «Про освіту»; ЗУ «Про вищу освіту»; ЗУ «Про загальну середню освіту»; ЗУ «Про професійно-технічну освіту», ЗУ «Про соціальні послуги» та ін.

Крім законів України питанням охорони праці приділяється увага в цілому ряді Постанов Кабінету Міністрів України:

- «Перелік професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним медичним оглядам, порядку проведення цих оглядів та видачі особистих медичних книжок» (559-2001-п);
- «Про затвердження Міжгалузевої комплексної програми «Здоров'я нації» на 2002-2011 роки» (14-2002-п);
- «Про порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці» (442-1992-п);
- «Про створення Національної ради з питань безпечної життєдіяльності населення» (733-1993-п);
- «Про єдину державну систему запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру» (1198-1998-п);

Враховуючи те, що реалізація вищезазначених законодавчих актів здійснюється через нормативні акти, студенту слід також обрати необхідні для дослідження державні *міжгалузеві та галузеві нормативні акти*, що містять положення про охорону праці, відповідно до обраної теми. Це – правила, стандарти, норми, положення, інструкції та інші документи, яким надано чинність правових норм, обов'язкових для виконання.

Нагадаємо, що *державний міжгалузевий нормативний акт про охорону праці* – це законодавчий акт загальнодержавного користування, дія якого поширюється на всі підприємства, установи, організації народного господарства України незалежно від їх відомчої (галузевої) належності та форм власності. *Державний галузевий нормативний акт про охорону праці* – це законодавчий акт, дія якого поширюється на підприємства, установи й організації незалежно від форм власності, що відносяться до певної галузі.

Повний перелік таких документів знаходиться в державному реєстрі міжгалузевих і галузевих нормативних актів про охорону праці (Реєстр ДНАОП), виданий окремою книгою (К.: Основа, 1995. – 225 с.), відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 27 січня 1993 року №64 «Про заходи щодо виконання Закону України «Про охорону праці». Він містить повний перелік правил, норм, стандартів, економічних нормативів та інших документів з питань охорони праці. Є офіційним виданням, затвердженим наказом Держнаглядохоронпраці України від 6 лютого 1995 року №12 і включає 235 міжгалузевих і 2014 галузевих нормативних актів.

Нижче наводимо ряд документів, які **можуть бути корисними** для випускних робіт студентів соціально-педагогічної сфери:

Положення, постанови, правила: «Положення про розробку інструкцій з охорони праці»; «Правила пожежної безпеки в Україні» (НАПБ А.01.001-2004); «Про організацію наукової, науково-технічної

діяльності»; Примірний статут дошкільного навчального закладу», затверджений наказом №257 МОН від 24.04.2003 року; «Про затвердження інструкції з організації охорони життя і здоров'я дітей у дошкільних навчальних закладах» (Наказ МОН від 28.10.2008 р. № 985); Державний стандарт – Базовий компонент дошкільної освіти в Україні; Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»; «Планування роботи в дошкільних навчальних закладах» (Лист МОНУ від 03.07.09 №1/9-455); «Про організацію та зміст навчально-виховного процесу в дошкільних навчальних закладах» (Лист МОНУ від 06.06. 2005 року); «Про організацію наукової, науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації»; «Про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і навчальних закладах»; «Про порядок розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесу в навчальних закладах»; «Про затвердження Порядку надання щорічної основної відпустки тривалістю до 56 календарних днів керівним працівникам навчальних закладів та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів, педагогічним, науково-педагогічним працівникам та науковим працівникам» (346-1997-п); «Про затвердження умов, тривалості, порядку надання та оплати творчих відпусток» (45-1998-п); «Норми грошових витрат на обслуговування ветеранів війни у лікувально-профілактичних закладах» (477-2004-п) тощо.

Інструктивно-методичні листи:

- «Про організацію короткотривалого перебування дітей у дошкільних навчальних закладах» (від 17.08.2005 р. № 1/9-431);
- «Про режим роботи дошкільних навчальних закладів» (від 24.01.2007 р. № 1/9-36);
- «Про організацію обліку дітей дошкільного віку» (від 07.05.2007 р. № 1/9- 263);
- «Про систему роботи з дітьми, які не відвідують дошкільні навчальні заклади» (від 04.10.2007 р. № 1/9-583);
- «Про проведення державної атестації дошкільних навчальних закладів» (від 27.11.2007 р. № 1/9-711);
- «Про здійснення соціально-педагогічного патронату» (від 17.12.2008 р. №1/9-811);
- «Організація фізкультурно-оздоровчої роботи в дошкільному навчальному закладі (МОН України, від 27.08.2004 р. № 1/9-438)
- Лист МОН України від 10.06.2009 р. № 1/9-393 “Організація освітнього процесу в дошкільних навчальних закладах у 2009-2010 н.р.”
- Лист МОН України від 03.07.2009 р. № 1/9-455 “Планування роботи в дошкільних навчальних закладах”
- «Про планування освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі» Міністерства освіти і науки України від 01.10.2002 р. № 1/9-434

- Типовий перелік обов'язкового обладнання, навчально-наочних посібників та іграшок в дошкільних навчальних закладах (наказ МОН України від 11.06.2002 р. № 509);

- Методичні рекомендації щодо підбору і використання іграшок для дітей раннього віку у дошкільних навчальних закладах (МОН України, від 17.03.2006 р. № 1/9-153);

- Методичні рекомендації щодо підбору і використання іграшок для дітей дошкільного віку у дошкільних навчальних закладах (МОН України, від 18.07.2008 р. № 1/9-470);

- Перелік навчальних видань, рекомендованих МОН України для використання в освітньому процесі в дошкільних навчальних закладах у 2009-2019 н.р. (лист МОНУ від 13.07.09 № 1/9-477, інформаційний збірник МОНУ 22-23-24/2009) тощо.

Санітарні норми і правила:

СНиП 2.09.04-87 «Административные и бытовые здания», що затверджені Постановою Держплану УРСР 30.03.87 №313;

ДСанПіН 5.5.2.008-01 «Державні санітарні норми і правила по устаткуванню, утриманню загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу»;

ДСанПіН 5.5.6.009-1998 «Влаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчальних закладах та режим праці учнів на персональних комп'ютерах»;

ДСанПіН 3.3.2.007-1998 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин»;

ДСанПіН 5.5.3.052-99 «Тимчасові санітарні правила і норми влаштування, обладнання, утримання притулків для неповнолітніх та організація харчування і медичного забезпечення дітей»;

СанПіН № 42-121-4719-88 «Влаштування, обладнання і утримання гуртожитків для робітників, студентів, учнів середніх учбових закладів і ПТУ»;

ДБН В.2.2-3-97 «Будинки і споруди навчальних закладів», затверджені наказом Держкоммістобудування України від 27.06.96 №117;

ДБН В.2.5-23-2003 «Проектування електрообладнання об'єктів цивільного призначення», затверджених наказом Міністерства регіонального будівництва України 24.09.2003 №160;

ДБН В.2.5-28-2006 «Природне і штучне освітлення», що затверджені наказом Міністерства регіонального будівництва України 15.05.2006 №168;

ДБН В.2.2-9-99 «Громадські будинки і споруди. Основні положення»;

«Правила пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України». Затверджено наказом Міністерства освіти України і ГУДПО МВС України 30.09.98 №348/70;

«Правила проведення туристських походів, експедицій та екскурсій з учнівською і студентською молоддю України» затверджені наказом Міносвіти України № 52 від 03.03.93;

Методичні вказівки № 2817-83 «Про використання меблів у дитячих дошкільних закладах»;

Методичні вказівки № 3225-85 «Про використання шкільних меблів».

Державні стандарти України:

ДСТУ 2272-93 ССБП. «Пожежна безпека. Терміни та визначення»;

ДСТУ 2293-93 ССБП. «Охорона праці. Терміни та визначення»;

ДСТУ 3973-2000. «Правила виконання науково-дослідних робіт»;

ГОСТ 29.6-2002 «Видання для дітей. Поліграфічне виконання»;

ГОСТ 29.2-97 «Підручники і навчальні посібники для загальноосвітніх шкіл та інших типів середніх навчальних закладів. Поліграфічне виконання»;

ГОСТ 2874-82 «Вода питьевая. Гигиенические требования и контроль за качеством»;

ГОСТ 17677-82Е «Светильники. Общие технические условия»;

ГОСТ 12.1.004-91 «Пожарная безопасность. Общие требования»;

ГОСТ 12.1.030-81 «Электробезопасность. Защитное заземление, зануление».

Скориставшись вищенаведеним переліком, а також Інтернет-ресурсами студент має обрати, вивчити необхідні нормативні акти, на які буде посилатися у своїй випускній роботі.

Важливе місце в розділі з охорони праці у випускній роботі соціально-педагогічної тематики може бути відведено проблемі охорони праці під час навчання в загальноосвітніх закладах. При цьому слід приділити увагу наступним аспектам:

- вимогам щодо устаткування та утримання основних приміщень навчально-виховних закладів, а також вимогам до навчальних і навчально-виробничих майстерень, кабінетів (лабораторій) фізики, хімії та біології, комп'ютерних класів;

- вимогам щодо організації навчально-виховного процесу;

- вимогам безпеки під час проведення занять у навчально-виробничих майстернях, кабінетах (лабораторіях) фізики, хімії та біології, комп'ютерних класах;

- вимогам безпеки під час проведення екскурсій, походів, роботи у шкільних куточках живої природи та на шкільній навчально-дослідній ділянці;

- вимогам безпеки при проведенні занять з фізичної культури та спорту, а також допризовної підготовки.

За необхідності можна також торкнутися проблеми навчання з питань охорони праці, оскільки навчальні плани закладів освіти всіх рівнів незалежно від їх галузевого підпорядкування і форм власності повинні передбачати вивчення таких питань.

Зауважимо, що у дошкільних закладах освіти вихованці вивчають питання охорони життя, здоров'я та норм поведінки. Зміст, обсяги, методи та засоби навчання вихованців дошкільних закладів освіти з питань охорони життя, здоров'я та норм поведінки визначаються програмами і методичними розробками МОН України.

У позашкільних закладах освіти навчання з питань охорони життя, здоров'я та безпеки праці, пов'язані з профілем, напрямками та конкретною тематикою навчально-виховної роботи закладу, і має здійснюватися під час проведення занять та інших заходів, передбачених планами навчально-виховної роботи.

У всіх інших закладах освіти зміст і обсяги навчання з питань охорони та безпеки життєдіяльності регламентуються типовими навчальними планами і програмами або типовими навчальними програмами нормативних дисциплін з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності, які затверджуються МОН за погодженням з Держнаглядом охорони праці.

Тому доречно запропонувати, перевірити та експериментально довести доцільність використання різноманітних інноваційних методів навчання, порядок їх чергування, особливості запровадження залежно від віку учнів, зацікавленості тією чи іншою наукою, рівня їх грамотності щодо питань безпеки життєдіяльності, обсягів навчальних навантажень тощо.

У підручниках, навчальних посібниках, методичних матеріалах, дидактичних засобах і т. ін. зі спеціальних дисциплін повинні передбачатися розділи з питань безпеки та охорони праці. У разі їх відсутності студенти можуть запропонувати до впровадження власні розробки за відповідною тематикою.

Також, варто звернути увагу на праці видатних педагогів в яких висвітлюються проблеми виховання в учнів культури праці та безпеки життєдіяльності; проаналізувати їх; виділити авторські методики, що залишаються корисними на сучасному етапі розвитку суспільства, та запропонувати їх удосконалення.

Ще один важливий аспект охорони праці фахівців соціально-педагогічної сфери – це профілактика таких феноменів як синдроми “кароші” – миттєва смерть на робочому місці (Shimomitsu T, 2000) та “burnout disease”- “випалювання” чи “вигорання” (Бодров В. А., 2000; Водопьянова Н. Е., Старченкова Е. С., 2002). На “burnout disease” в багатьох високорозвинених країнах Європи, Америки і Японії страждає до 60% працівників, для яких є характерними високі інформаційні та психоемоційні навантаження. Як зауважують І. І. Лубяницька, Т. Ю. Романець та І. П. Назаренко, специфіка роботи педагогів різних спеціальностей і соціальних працівників відрізняється тим, що в них присутня велика кількість ситуацій з високою емоційною насиченістю і когнітивною складністю міжособистісного спілкування. Це вимагає від

фахівців значного внеску до встановлення довірливих відносин, уміння управляти емоційною напруженістю ділового спілкування і викликає формування внутрішнього конфлікту між вимогами з боку організації (закладу), привабливістю роботи в ній, очікуваннями і реальними можливостями працівників.

Згідно визначення ВООЗ (2001р.) «синдром вигорання (burnout syndrome) – це фізичне, емоційне або мотиваційне виснаження, що характеризується порушенням продуктивності в роботі і втому, безсонням, підвищеною схильністю до соматичних захворювань, а також вживанням алкоголю або інших психоактивних речовин з метою отримання тимчасового полегшення, що має тенденцію до розвитку фізіологічної залежності і (у багатьох випадках) суїцидальної поведінки. Цей синдром, зазвичай, розцінюється як стрес-реакція у відповідь на безжальні виробничі і емоційні вимоги, що походять від зайвої відданості людини своїй роботі з супутньою цьому зневагою до сімейного життя або відпочинку».

Вигорання найбільш небезпечно на початку свого розвитку. «Вигоряючий» співробітник, як правило, майже не усвідомлює своїх симптомів, тому зміни у його поведінці першими помічають колеги. Наслідки вигорання погано позначаються на економічному стані організації і призводять до втрат кадрових ресурсів.

Профілактика вигорання повинна охоплювати широкий спектр заходів, з одного боку тих, що пом'якшують дію організаційних стрес-факторів, а з інших тих, що дозволяють активізувати особисті ресурси персоналу, щоб ефективно долати негативні наслідки професійних і організаційних стресів.

Інформацію щодо професійного вигорання можна знайти в багатьох наукових працях як вітчизняних, так і іноземних науковців. Радимо звернути увагу на наступні джерела в яких ґрунтовно висвітлені як теоретичні, так і практичні аспекти проблеми, що дозволить студентам обрати необхідний матеріал для своєї наукової роботи:

- Бодров В. А. Информационный стресс / В. А. Бодров. - М.: ПЕР СЭ, 2000. – 352 с.
- Водопьянова Н. Е., Психическое «выгорание» и качество жизни / Н. Е. Водопьянова, Е. С. Старченкова // Психологические проблемы самореализации личности. – 2002. - Вып. 6. СПб. - С. 140-154.
- Методичні рекомендації «Профілактика професійного вигорання працівників соціальної сфери» / за загальною редакцією кандидата медичних наук М. Л. Авраменка – Всеукраїнський цент професійної реабілітації інвалідів – Л.: 2008. – 53 с.
- Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій / за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки, Т. В. Зайчикової. – К.: Міленіум, 2004. – 264 с.

- Скорик Т. В. Профілактика синдрому «професійного вигорання» соціальних працівників як необхідна умова професійної готовності / Т. В. Скорик // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2011. - №3.- С. 98-100.
- Shimomitsu T. Effects of shift work on 24-hour ambulatory blood pressure and its variability among Japanese workers / T. Shimomitsu // SCAnd J Work Environ Health. – 2000. - V. 26, №5. - P. 421-426.

Зауважимо, що з числа наведених питань дипломник вибирає тільки ті, які мають відношення до теми дипломного проекту, а також додає власні, відповідно до обраної теми дипломної роботи.

Розділ слід завершити коротким підсумком та висновками. Можна зазначити можливість використання матеріалів розділу з охорони праці в професійній діяльності фахівців соціально-педагогічної сфери, відзначити перспективи розвитку зазначеної проблеми та її економічне значення.

Оформляється розділ відповідно до існуючих загальних вимог щодо оформлення дипломних робіт. У тексті мають бути посилання на нормативні документи та законодавчі акти, а їх бібліографічний опис має бути включений до загального списку використаної в дипломній роботі літератури.

Матеріали, що не увійшли до основного тексту, наводяться наприкінці випускної роботи у вигляді додатків. Це можуть бути розрахунки, ілюстрації, таблиці, графіки, витяги з нормативних документів та законодавчих актів, протоколи аналізу умов праці учасників навчально-виховного процесу, розкладу занять чи режиму дня дітей та підлітків. Робочі програми навчальних дисциплін тощо.

До списку літератури крім законодавчих та нормативних актів, що регулюють відносини у галузі реалізації державної політики щодо правових, соціально-економічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини в процесі професійної діяльності, рекомендується включити інші літературні джерела та інтернет-ресурси.

Написаний розділ (чернетку) студент повинен подати консультанту з охорони праці на перевірку, бажано не пізніше як за два тижні до захисту проекту.

Під час захисту дипломної роботи студент повинен у своїй доповіді стисло висвітлити результати розробок з охорони праці.

При написанні розділу крім вище зазначених законодавчо-нормативних документів рекомендуємо звернутися до наступних джерел:

1. Державний реєстр міжгалузевих і галузевих нормативних актів про охорону праці. – К., 1998.
2. НПАОП 0.00-4.12-05 «Типове положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці». Наказ Держнаглядохоронпраці від 26.01.2005 р. № 15.

3. НПАОП 0.00-4.21-04 «Типове положення про службу охорони праці». Наказ Держнаглядохоронпраці від 15.11.2004 р. № 255.
4. НПАОП 0.00-6.13-05 «Порядок організації державного нагляду за охороною праці та гірничого нагляду в системі Держнаглядохоронпраці України». Наказ Держнаглядохоронпраці від 30.03.2004 р. № 92.
5. НПАОП 0.00-1.28-10 Правила охорони праці під час експлуатації електронно-обчислювальних машин. Наказ Держгірпромнагляду від 26.03.2010р. № 65
6. НПАОП 0.00-2.23-04 «Перелік заходів та засобів з охорони праці, витрати на здійснення та придбання яких включаються до валових витрат». Постанова Кабінету Міністрів України від 27 червня 2003 р. № 994.
7. ДСТУ 2293-99 «Охорона праці. Терміни та визначення основних понять».
8. Директива Ради Європейських Співтовариств 89/391/ЕЕС «Про впровадження заходів, що сприяють поліпшенню безпеки й гігієни праці працівників».
9. Конвенція МОП 187 «Про основи, що сприяють безпеці й гігієні праці».
10. Міжнародний стандарт SA8000: 2001 «Соціальна відповідальність». SAI SA8000: 2001 Social Accountability International.
11. Міжнародний стандарт ISO 26000:2010 – «Настанова по соціальній відповідальності». ISO 26000: 2010 (Draft) Guidance on Social Responsibility.
12. Міжнародний стандарт OHSAS 18001:2007 Occupational health and safety management systems – Requirements. Системи менеджменту охорони праці – Вимоги.
13. Міжнародний стандарт OHSAS 18002, Guidelines for the implementation of OHSAS 18001. Настанова по впровадженню OHSAS 18001.
14. Міжнародне законодавство про охорону праці: в 3-х т. – К., 1997.
15. Науково-практичний коментар до Закону України «Про охорону праці». – К., 1997.
16. Рекомендації щодо організації роботи кабінету промислової безпеки та охорони праці. Затверджено Головою Держгірпромнагляду 16.01.2008 р.
17. Рекомендації щодо побудови, впровадження та удосконалення системи управління охороною праці. Затверджено Головою Держгірпромнагляду 07.02.2008 р.

При виникненні труднощів щодо написання розділу рекомендуємо поглибити знання з охорони праці, звернувшись до наведеної нижче навчальної літератури:

1. Гогіташвілі Г. Г., Карчевські Є.-Т., Лапін В. М. Управління охороною праці та ризиком за міжнародними стандартами: навч. посіб. – К.: Знання, 2007. – 367 с.

2. Русаловський А. В. Правові та організаційні питання охорони праці: навч. посіб. – [4-те вид., допов. і перероб.] – К.: Університет «Україна», 2009. – 295 с.
3. Протоєрейський О. С, Запорожець О. І. Охорона праці в галузі: навч. посіб. – К.: Книжкове вид-во НАУ, 2005. – 268 с.
4. Ткачук К. Н., Халімовський М. О., Зацарний В. В. та ін. Основи охорони праці: підручник. – [2-ге вид., допов. і перероб.] – К.: Основа, 2006. – 444 с.
5. Основи охорони праці: підручник / За ред. проф. В. В. Березуцького – Х.: Факт, 2005. – 480 с.
6. Третяков О. В., Зацарний В. В., Безсонний В. Л. Охорона праці: Навчальний посібник з тестовим комплексом на CD / за ред. К. Н. Ткачука. – К.: Знання, 2010. – 167 с. + компакт-диск.
7. Желібо Є. П., Баранова Н. І., Коваленко В. В. Охорона праці в органах державної податкової служби [навч. посібник для ВНЗ]. – Ірпінь. – 2002.
8. Катренко Л.А., Кіт Ю.В., Пістун І. П. Охорона праці. Курс лекцій. Практикум: навч. посіб. – Суми: Університетська книга, 2009. – 540 с.
9. Охорона праці в будівництві: навч. посіб. посібник / за редакцією Коржика Б.М. і Іванова В.М. – Харків: Форт, 2010. – 388 с.
10. Ярошевська В.М., Чабан В.Й. Охорона праці в будівельній галузі: навч. посіб. – Рівне: НУВГП, 2005. – 313с.
11. Батлук В. А. Охорона праці в галузі телекомунікацій: навч. посіб. – Львів: Афіша, 2003. – 320 с.

При написанні розділу також рекомендуємо скористатися Інтернет-ресурсами:

1. <http://www.dnopr.kiev.ua> – Офіційний сайт Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду (Держгірпромнагляду).
2. <http://www.mon.gov.ua> – Офіційний сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.
3. <http://www.mns.gov.ua> – Офіційний сайт Міністерства надзвичайних ситуацій України.
4. <http://www.social.org.ua> – Офіційний сайт Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.

5. <http://www.iacis.ru> – Официальный сайт Межпарламентской Ассамблеи государств–участников Содружества Независимых Государств (МПА СНГ).
6. <http://base.safework.ru/iloenc> – Энциклопедия по охране и безопасности труда МОТ.
7. <http://base.safework.ru/safework> – Библиотека безопасного труда МОТ.
8. <http://www.nau.ua> – Інформаційно-пошукова правова система «Нормативні акти України (НАУ)».
9. <http://www.budinfo.com.ua> – Портал «Украина строительная: строительные компании Украины, строительные стандарты: ДБН ГОСТ ДСТУ».
10. <http://www.oxpaha.ru> – ОХРАНА. Интернет-газета о безопасности.
11. <http://www.tehdoc.ru> – Интернет-проект «Техдок.ру» – ресурс, посвященный вопросам охраны труда и промышленной безопасности.
12. <http://www.tehbez.ru> – Проект «Охрана труда в предпринимательстве», создан в рамках «Комплексной программы развития и поддержки малого предпринимательства в г. Москве».
13. <http://www.kodeks-luks.ru> – Нормативные документы в области охраны труда.
14. <http://www.gazeta.asot.ru> – Электронная версия газеты «Безопасность Труда и Жизни».
15. <http://www.asot>. – Центральный сайт Ассоциации специалистов по охране труда (РФ).

РОЗДІЛ II. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ З ОХОРОНИ ТА БЕЗПЕКИ ПРАЦІ

Акт про нещасний випадок на виробництві – офіційний документ, що складає комісія з розслідування нещасного випадку, внаслідок якого працівник згідно з медичним висновком втратив працездатність щонайменше на один день, або виникла необхідність перевести його на іншу (легшу) роботу терміном щонайменше на один день, або в разі його смерті.

Безпека праці, безпечні умови праці – стан умов праці, за якого вплив на працівника небезпечних і шкідливих виробничих чинників усунуто, або вплив шкідливих виробничих чинників не перевищує гранично допустимих значень.

Вентиляція – регульований повітряний обмін у приміщеннях, сприятливий для здоров'я людини; сукупність технічних заходів, які забезпечують такий повітряний обмін.

Види нагляду – спеціалізація в здійсненні державного нагляду за безпечним веденням робіт у промисловості за галузевою ознакою, в залежності від особливостей не контролюючих галузей народного господарства або контрольованих різновидностей обладнання, робіт.

Наприклад: санітарно-гігієнічний нагляд, котлонагляд, газовий нагляд, нагляд за охороною надр тощо.

Виконання трудових обов'язків – трудова діяльність за встановленими нормами, правилами та інструкціями.

Вимоги безпеки праці – вимоги, встановлені законодавчими актами, нормативно-технічною документацією, правилами та інструкціями, виконання яких забезпечує безпеку працюючих.

Виробнича травма – травма, що сталася внаслідок дії виробничих чинників.

Виробничий травматизм – явище, що характеризується сукупністю виробничих травм і нещасних випадків на виробництві.

Виробничий мікроклімат – поняття, яке характеризується дією таких параметрів виробничого середовища, як: температура, вологість, швидкість руху повітря, інфрачервоне випромінювання навколишніх поверхонь.

Випадок травмування – факт порушення природної цілісності або нормального функціонування організму людини.

Виробнича санітарія – система організаційних заходів і технічних засобів, що попереджують або зменшують дію на працівників шкідливих виробничих факторів.

Виробниче приміщення – замкнутий простір в спеціально призначених будинках та спорудах, в яких постійно (по змінах) або періодично (протягом частини робочого дня) здійснюється трудова діяльність людей.

Вібрація – механічне коливання у техніці (машинах, механізмах, конструкціях тощо).

ГСТ (галузевий стандарт) – одна з категорій стандарту; встановлюється на продукцію, що не охоплена системою державного стандарту; затверджується відповідним міністерством і відомством.

Гігієна праці – галузь гігієни, яка вивчає вплив трудових процесів і виробничого середовища на організм людини, розробляє гігієнічні нормативи і санітарні заходи, спрямовані на забезпечення сприятливих і здорових умов праці, профілактику професійної та загальної захворюваності.

Гігієнічні вимоги – комплекс вимог до об'єкта обстеження (підприємства, установи, закладу тощо), які унеможливають прояви його шкідливого впливу на здоров'я людини та навколишнє середовище (ДСТУ 3038).

Гігієнічна експертиза – розгляд, вивчення експертом (спеціалістом) будь-яких матеріалів, документів, іншої інформації, що потребує спеціальних знань з метою визначення їх відповідності вимогам санітарних знань з метою визначення їх відповідності вимогам санітарних норм і правил (гігієнічних нормативів); це комплексне вивчення проектів, державних і відомчих актів, інвестицій, господарських та інших об'єктів на відповідність їх завданням збереження здоров'я населення, попередження можливого шкідливого впливу на нього факторів навколишнього середовища.

Гігієнічна оцінка – вивчення характеру та особливостей певного об'єкта, процесу з метою визначення їх відповідності гігієнічним вимогам з метою розробки оздоровчих і профілактичних заходів.

Гігієнічна характеристика умов праці – визначення і оцінка стану умов праці (робочого місця, трудового процесу, виробничого середовища тощо), щодо відповідності їх державним санітарним нормам, правилам, гігієнічним нормативам.

Гігієнічне нормування – обмеження інтенсивності і тривалості дії на організм людини чинників навколишнього середовища, тобто встановлення вмісту шкідливих хімічних речовин і рівнів фізичних, біологічних і психоемоційних факторів у об'єктах навколишнього середовища, обґрунтування безпечних для людини вмістів шкідливих речовин і рівнів факторів у цих об'єктах.

Гігієнічний норматив – це мінімальна і (або) максимальна величина (рівень) кількісного показника, що характеризує фізичний, хімічний,

біологічний чинник навколишнього середовища або яке-небудь їх поєднання, комплекс, сукупність, що не справляє негативного впливу на здоров'я людини та їх майбутніх поколінь. ГН обмежує умови, визнані гігієнічною наукою, допустимі для життєдіяльності людини.

Гостра дія – найменша доза або концентрація речовин, що спричинює при одноразовій дії зміни біологічних показників на рівні цілісного організму, які виходять за межі фізіологічних пристосувальних реакцій.

Гранично допустима концентрація (ГДК) – це максимальна кількість шкідливої речовини в одиниці об'єму або маси, яка при щоденній дії протягом необмеженого проміжку часу не викликає будь-яких хворобливих змін в організмі і негативних спадкових змін у нащадків; служить умовною, еталонною, реперною (відрахунковою) речовиною, яка визначена в лабораторних умовах; одиниця масштабу, від якої вимірюють ступінь небезпеки забруднення об'єктів навколишнього середовища.

Гранично-допустимий рівень виробничого фактора – рівень виробничого фактора, дія якого при роботі встановленої тривалості протягом всього трудового стажу не призводить до травми, захворювання чи відхилення в стані здоров'я в процесі роботи чи у віддалені від терміну життя теперішнього і наступних поколінь.

Державні міжгалузеві та галузеві нормативні акти про охорону праці – діяльність уповноважених державних органів і посадових осіб, що спрямована на забезпечення виконання органами виконавчої влади, суб'єктами господарювання і працівниками вимог актів законодавства та інших нормативно-правових актів про охорону праці.

Державний нагляд за охороною праці – діяльність уповноважених державних органів і посадових осіб, що спрямована на забезпечення виконання органами виконавчої влади, суб'єктами господарювання і працівниками вимог актів законодавства та інших нормативно-правових актів про охорону праці.

Державний санітарний нагляд (Д. с. н.) – спостереження за дотриманням державними органами, місцевими органами самоврядування, підприємствами та установами, іншими суб'єктами господарювання та громадянами санітарного законодавства, санітарних та протиепідемічних норм і правил з метою попередження, виявлення та припинення їх порушень, яке здійснюється від імені держави органами та установами санітарно-епідеміологічної служби Міністерства охорони здоров'я України.

Д. с. н. попереджувальний – нагляд, що проводиться при проектуванні, будівництві нових об'єктів промислового, житлово-комунального та культурно-побутового призначення, при їх реконструкції та зміні

технологічного процесу, а також контроль за відповідністю продуктів харчування і промислових виробів санітарним нормам і вимогам.

Д. с. н. поточний – нагляд за санітарним станом населених місць і діючих об'єктів, за дотриманням на них санітарних та протиепідемічних норм і правил.

Державний стандарт – одна з основних категорій стандартів; діє на всій території країни, затверджується органами влади (Держстандарт, Держбуд, Кабінет Міністрів).

Допустимий рівень – кількісний допустимий норматив безпечного рівня дії речовини, який виражається у вигляді концентрації (доза) за певний середній проміжок часу.

Допустимі мікрокліматичні умови - поєднання параметрів мікроклімату, які при тривалому та систематичному впливі на людину можуть викликати зміни теплового стану організму, що швидко минають і нормалізуються та супроводжуються напруженням механізмів терморегуляції в межах фізіологічної адаптації. При цьому не виникає ушкоджень або порушень стану здоров'я, але можуть спостерігатися дискомфортні тепловідчуття, погіршення самопочуття та зниження працездатності.

Дорожньо-транспортна пригода – подія, що сталася під час руху транспортного засобу, внаслідок якої загинули або поранені люди чи завдані матеріальні збитки.

Експертиза – висновок компетентних осіб (особи), які володіють спеціальними знаннями у відповідній області; дослідження спеціалістом (або) групою спеціалістів) питання, що потребує спеціальних знань у будь-якій галузі науки, наприклад, медицини, техніки, мистецтва, тощо з винесенням певних рекомендацій.

Єдиний комплексний план оздоровчих заходів – річний план заходів щодо охорони здоров'я працюючих на підприємствах чи установах в дошкільних, загальноосвітніх, вищих навчальних закладах, науково-дослідницьких та ін.), який складається спільними зусиллями профспілкової організації, медико-санітарної частини і санітарно-епідеміологічної станції.

Запиленість – санітарний показник забруднення повітря що виражається співвідношенням ваги пилу до одиниці об'єму повітря (в мг/м³).

Засіб захисту працівника – засіб, призначений для запобігання або зменшення впливу на працівника небезпечних і (або) шкідливих виробничих чинників.

Засіб індивідуального захисту – засіб захисту, що надягається на тіло працівника або його частину, або використовується працівником під час праці.

Засіб колективного захисту – засіб захисту, конструктивно і (або) функціонально пов'язаний з виробничим обладнанням, виробничим процесом, виробничим приміщенням (будівлею) або виробничим майданчиком.

Захисне взуття – взуття, призначене для попередження або послаблення дії на ноги людини травмуючих факторів.

Захисний одяг – одяг, призначений для попередження або послаблення дії на шкіру (або) через шкіру) людини травмуючих факторів.

Звітна документація – документація, що містить звітні дані.

Здоров'я – стан повного фізичного, душевного й соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороби або фізичних дефектів.

Знаки безпеки праці – знаки, призначені для попередження працівника про можливу небезпеку, про необхідність використання відповідних засобів захисту, а також дозволяючи і забороняючи певні дії працюючих.

Зупинка робіт, об'єктів – припинення подальшого технологічного процесу чи подальшої експлуатації об'єкта з оформленням відповідного документу.

Інтоксикація – патологічний стан, обумовлений загальною дією на організм токсичних речовин або речовин екзогенного походження.

Категорія робіт – розмежування робіт за важкістю на основі загальних енерговитрат організму (таких категорій 5). Легкі фізичні роботи (категорія I) охоплюють види діяльності, при яких витрата енергії дорівнює 105-140 Вт (90-120 ккал/год.) – категорія Ia та 141-175 Вт (121-150 ккал/год.) – категорія Ib. До категорії Ia належать роботи, що виконуються сидячи і не потребують фізичного напруження. До категорії Ib належать роботи, що виконуються сидячи, стоячи або пов'язані з ходінням та супроводжуються деяким фізичним напруженням. Фізичні роботи середньої важкості (категорія II) охоплюють види діяльності, при яких витрата енергії дорівнює 176-232 Вт (151-200 ккал/год.) – категорія IIa та 233 – 290 Вт (201-250 ккал/год.) – категорія IIб. До категорії IIa належать роботи, пов'язані з ходінням, переміщенням дрібних (до 1 кг) виробів або предметів в положенні стоячи або сидячи і потребують певного фізичного напруження. До категорії IIб належать роботи, що виконуються стоячи, пов'язані з ходінням, переміщенням невеликих (до 10 кг) вантажів та супроводжуються помірним фізичним напруженням. Важкі фізичні роботи (категорія III) охоплюють види діяльності, при яких витрати енергії становлять 291-349 Вт (251-300 ккал/год.). До категорії III належать роботи, пов'язані з постійним переміщенням, перенесенням значних (понад 10 кг) вантажів, які потребують великих фізичних зусиль.

Комплексне обстеження – обстеження установи (підприємства) групою спеціалістів різних видів нагляду і спеціалізації для всебічної перевірки стану безпеки праці в цілому.

Контрольно-профілактична робота (контрольна діяльність) – комплексна діяльність, яка включає контроль і профілактичні заходи, направлені на попередження аварій і виробничого травматизму, раціональне використання родовищ корисних копалин і охорону надр, збереження вибухових матеріалів і правильне їх використання в народному господарстві.

Мікроклімат виробничих приміщень – умови внутрішнього середовища цих приміщень, що впливають на тепловий обмін працюючих з оточенням шляхом конвекції, кондукції, теплового випромінювання та випаровування вологи. Ці умови визначаються поєднанням температури, відносної вологості та швидкості руху повітря, температури оточуючих людину поверхонь та інтенсивністю теплового (інфрачервоного) опромінення.

Медичний огляд – огляд працівників спеціальною комісією лікарів з обов'язковими лабораторними, клінічними і функціональними дослідженнями з метою визначення можливості допущення до виконання конкретної роботи (професії) за станом здоров'я.

Медичне протипоказання – наявність в організмі працівника анатомо-фізіологічних відхилів або патологічних процесів, які перешкоджають виконанню певної роботи.

Небезпечна зона – простір, в якому можлива дія на працівника небезпечних і (або) шкідливих виробничих факторів.

Небезпечний виробничий фактор (небезпечний фактор) – виробничий фактор, вплив якого на працівника у відповідних умовах призводить до травми або іншого раптового гострого погіршення здоров'я працюючого.

Небезпечність речовини – властивість речовини при попаданні в організм людини викликати шкідливі для здоров'я ефекти в реальних умовах виробництва або використання хімічних речовин.

Непрацездатність – повна чи часткова втрата загальної або професійної працездатності внаслідок захворювання, нещасного випадку або вродженої фізичної вади.

Нещасний випадок – непередбачений збіг обставин і умов, за яких заподіяна шкода здоров'ю, або настала смерть людини.

Нещасний випадок на виробництві – раптове погіршення стану здоров'я чи настання смерті працівника під час виконання ним трудових обов'язків внаслідок короткочасного (тривалістю не довше однієї робочої зміни) впливу небезпечного або шкідливого чинника.

Обстеження – проведення огляду, перевірки підприємства, ділянки, об'єкта з метою з'ясування стану безпеки праці, дотримання вимог, правил і норм технологічної безпеки, охорони праці.

Опалення – технічна система, за допомогою якої здійснюється обігрівання повітря і огорож закритих приміщень з метою підтримання певної температури.

Опломбування об'єкта – зупинка об'єкта (робіт) шляхом накладення пломби в такій ланці, виключення якої не заважало б проведенню робіт з усунення відмічених порушень, але не дозволяє виконання основного технологічного процесу.

Оптимальні мікрокліматичні умови – поєднання параметрів мікроклімату, які при тривалому та систематичному впливі на людину забезпечують зберігання нормального теплового стану організму без активізації механізмів терморегуляції. Вони забезпечують відчуття теплового комфорту та створюють передумови для високого рівня працездатності.

Орієнтовно-безпечний рівень дії шкідливих речовин – попередньо встановлений санітарно-гігієнічний рівень шкідливих речовин, тимчасово встановлений на основі розрахунку фізико-хімічних показників гострої небезпеки для здоров'я чи життя людини.

Освітлення – використання променистої енергії спричинює світлове відчуття для забезпечення сприйняття та психофізіологічного комфорту людини.

Охорона здоров'я працівників – комплекс заходів, спрямованих на збереження здоров'я працівників з урахуванням категорії виконуваних робіт та виробничого середовища.

Охорона материнства і дитинства – система державних і громадських медико-соціальних заходів, спрямованих на охорону та зміцнення здоров'я жінки, народження і виховання здорової дитини; в Україні ця система спирається на законодавство, охорону жіночої праці, праці вагітної та матері, що годує дитину, соціально-правову охорону матері та дитини, а також на широку мережу соціальних лікувально-профілактичних закладів, які надають акушерсько-гінекологічну та педіатричну допомогу.

Охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці.

Перевірка виконання приписів – обстеження об'єкта, підприємства з метою контролю виконання раніше виданого припису.

Періодичний медичний огляд – медичний огляд працівників, який проводять з установленою періодичністю з метою виявлення ознак виробничо зумовлених захворювань, а також патологічних станів, що розвинулися протягом трудової діяльності та перешкоджають продовженню роботи за певним фахом (ДСТУ 3038).

Пестициди – хімічні речовини, які використовуються для захисту рослин від хвороб і для знищення шкідників, а також для боротьби з носіями захворювань людей і тварин; більшість пестицидів токсична для людини, їх застосування суворо регламентоване.

Підконтрольне підприємство, установа – адміністративно-господарська або адміністративно-технічна одиниця, на якій застосовується контрольовані органами Державного нагляду охорони праці об'єкти, устаткування або технологія виробництва.

Повідомлення (оповіщення) – письмове повідомлення керівника підприємства про усунення порушень вимог правил і норм, виявлених при обстеженні і викладених у приписах.

Пожежа – це неконтрольоване горіння поза межами спеціального вогнища. Залежно від розмірів матеріальних збитків, пожежі поділяються на особливо великі, великі ті інші. Не належать до пожеж: випадки горіння, обумовлені специфікою технологічного процесу виробництва чи умовами роботи промислових установок та агрегатів; вибухи та спалахи без наступного горіння; випадки самоспалювання, якщо це не призвело до поширення вогню.

Попередній медичний огляд – медичний огляд, який проводиться під час влаштування на роботу для визначення початкового стану здоров'я претендента та його відповідності конкретно обраній професії (ДСТУ 3038).

Попередній нагляд – нагляд за дотриманням вимог нормативно-технічної документації на період проектування, будівництва або реконструкції підприємства (об'єкта), а також на період пусконаладжувальних робіт.

Примітка. Якщо за цих обставин робота виконується на різних ділянках робочої зони, постійним робочим місцем вважається вся зона.

Постійне робоче місце – робоче місце, на чкому працівник перебуває половину або більшу частину свого робочого часу (понад дві години безперервно).

Працездатність – здатність людей виконувати певну роботу, яка визначається рівнем її фізичних і психофізіологічних можливостей, а також станом здоров'я і професійною підготовленістю.

Припис – документ, в якому викладаються виявлені порушення, терміни їх усунення і пропонуються заходи. Видається керівнику підприємства (структурного підрозділу) за підписом особи, яка проводила або керувала перевіркою.

Причини травмування (аварії, порушення) – недоліки конкретного трудового (виробничого) процесу, виробничого обладнання чи дії працюючого, усунення яких зробило б неможливим даний випадок травмування (аварії, порушення).

Професійна небезпека, шкідливість – небезпека, яка може виникнути під час виконання роботи та призвести до травми, хвороби або смерті.

Професійна реабілітація – поновлення професійної працездатності.

Професійне отруєння – отруєння, спричинене дією токсичної речовини, контакт з якою був обумовлений характером та умовами професійної діяльності.

Професійний відбір – сукупність заходів, що мають мету відбору найбільш придатних кандидатів для виконання певного виду трудової діяльності за анатомо-фізіологічними і психологічними особливостями людини, а також за станом здоров'я.

Професійні захворювання – захворювання, спричинені негативним впливом на працюючих шкідливих умов праці (Державний стандарт 12.0.002-74).

Професійні шкідливості – фактори трудового процесу та виробничого середовища, що можуть безпосередньо або опосередковано спричинити зниження працездатності або погіршення здоров'я працюючих.

Профілактика – система заходів, спрямованих на запобігання захворюванням, зміцнення здоров'я і збільшення тривалості життя людини; системи соціальних, гігієнічних, виховних і лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на попередження захворювань шляхом усунення причин і умов, що їх викликають, а також підвищення опірності організму до шкідливого впливу факторів навколишнього середовища.

Пункт припису – окрема позиція припису, що містить перелік порушень, норм, інструкцій на конкретному робочому місці (об'єкті) або перелік робочих місць об'єктів, що мають однотипні порушення.

Робоча зона – простір, в якому знаходяться робочі місця постійного або непостійного (тимчасового) перебування працівників.

Санітарна експертиза – вивчення лікарем-гігієністом певного документу (проекту, технологічного регламенту) з метою визначення його відповідності санітарному законодавству.

Санітарне законодавство – сукупність законів і підзаконних правових актів, постанов, розпоряджень, інструкцій, нормативів, виданих органами державної влади, головним державним санітарним лікарем України або органами місцевого самоврядування з питань забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя, що обов'язкові для загального виконання.

Санітарні норми – офіційні документи, якими встановлюють гранично допустимі значення параметрів факторів навколишнього середовища з метою попередження їх шкідливого впливу на здоров'я людини.

Санітарні правила – офіційні документи, що містять вимоги до безпечної і нешкідливої для здоров'я населення діяльності підприємств, установ, споруд, обладнання та інструментів.

Санітарно-епідеміологічна служба – система установ і закладів Міністерства охорони здоров'я України та інших відомств, що здійснюють санітарний нагляд, а також система проведення санітарно-профілактичних і протиепідемічних заходів, спрямованих на захист здоров'я населення від впливу шкідливих факторів навколишнього середовища, зниження інфекційної захворюваності, поліпшення санітарних умов праці й побуту, проведення гігієнічних та епідеміологічних досліджень і експертиз. Вона включає санітарно-епідеміологічні, дезінфекційні та протичумні станції, центри здоров'я (здорового способу життя), профільні кафедри та науково-дослідні заклади гігієнічного, епідеміологічного профілю.

Санітарно-захисна зона – зона, яка відділяє промислове підприємство від території забудови міст та інших населених пунктів, в межах якої розташування будинків і споруд, а також благоустрій території регламентується санітарними нормами.

Синдром вигорання (burnout syndrome) – це фізичне, емоційне або мотиваційне виснаження, що характеризується порушенням продуктивності в роботі і втому, безсонням, підвищеною схильністю до соматичних захворювань, а також вживанням алкоголю або інших психоактивних речовин з метою отримання тимчасового полегшення, що має тенденцію до розвитку фізіологічної залежності і (у багатьох випадках) суїцидальної поведінки. Цей синдром, зазвичай, розцінюється як стрес-реакція у відповідь на безжальні виробничі і емоційні вимоги. Що походять від зайвої відданості людини своїй роботі з супутньою цьому зневагою до сімейного життя або відпочинку

Теплий період року – період року, який характеризується середньодобовою температурою зовнішнього середовища вище +10 град.С.

Техніка безпеки – система організаційних заходів і технічних засобів, які запобігають впливу на робітників небезпечних виробничих факторів.

Травма – пошкодження організму при зовнішньому впливі (при пораненні, ударі тощо).

Тимчасове робоче місце – робоче місце, на якому працівник перебуває менше половини або меншу частину (менше 2 годин неперервно) тривалості щоденної роботи (зміни).

Травмуючий фактор – виробничий фактор, вплив якого на працюючого призвів до травми.

Трудове каліцтво – втрата здоров'я працівником внаслідок виробничої травми.

Трудова діяльність людини – реалізація цільової функції, сформованої потребами суспільства, здійснювана у певній організаційно-правовій формі господарювання.

Управління «Держнаглядохоронпраці» – структурний підрозділ, створений Державним Комітетом України по нагляду за охороною праці для здійснення державного нагляду на відповідній території.

Умови праці – сукупність чинників виробничого середовища і трудового процесу, які впливають на здоров'я і працездатність людини під час виконання нею трудових обов'язків.

Фізичні фактори – фактори навколишнього середовища, до яких належать параметри макро- а мікроклімату, шум, вібрація, статична електрика, електромагнітні поля різних частот, іонізуюче випромінювання, інфра- і ультразвук, освітлення, підвищений та знижений атмосферний тиск тощо.

Хвороба – загальне або часткове обмеження життєдіяльності організму, обумовлене порушенням компенсаторно-приспосувальних механізмів під впливом внутрішніх факторів, характеризується порушенням нормальної життєдіяльності організму функціональними або морфологічними змінами. Виникнення хвороби пов'язане з впливом на організм шкідливих факторів зовнішнього середовища (фізичних, хімічних, біологічних, психогенних) або внутрішніх факторів.

Хибне повідомлення – письмове повідомлення керівника підприємства про усунення порушень правил і норм технічної безпеки, достовірність якого не підтвердилась при особистій перевірці виконання припису.

Хімічні фактори – пари, гази, рідини, що містять різні хімічні сполуки.

Холодний період року – період року, який характеризується середньодобовою температурою зовнішнього повітря, що дорівнює +10 град.С і нижче.

Цільове обстеження – обстеження підприємства, декількох цехів, об'єктів з метою детального вивчення (перевірки) окремих питань техніки безпеки або раціонального використання і охорони надр.

Шкідлива речовина –

- 1) речовина, що має здатність за певних умов спричинювати захворювання або відхилення в стані здоров'я;
- 2) в системі безпеки праці (за Державним стандартом 1.007-76) – речовина, яка при контакті з організмом людини, у випадку порушення вимог безпеки, може спричинювати виробничі травми, професійні захворювання або погіршення стану здоров'я; виявляється сучасними методами як безпосередньо в процесі праці, так і в окремі проміжки теперішнього чи майбутнього поколінь.

Шкідливий виробничий фактор – виробничий фактор, дія якого на працюючого в певних умовах призводить до захворювання чи зниження працездатності.

Примітка. В залежності від рівня тривалості дії шкідливий виробничий фактор може стати небезпечним.

Шум – неприємний або небажаний звук чи сукупність звуків, що заважають сприйняттю корисних звукових сигналів, порушують тишу, чинять шкідливу або подразливу дію на організм людини, знижують його працездатність.

ДОДАТКИ

ПОГОДЖЕНО

Листом Міністерства освіти і науки
державного України
від 05.06.2001 р № 1/12-1459

ЗАТВЕРДЖЕНО

Постановою Головного
Санітарного лікаря України
від 14.08.2001 р. №63

Державні санітарні правила і норми влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу

Державні санітарні правила і норми
ДСанПіН 5.5.2.008-01

Передмова

Ці санітарні правила і норми призначені для керівників, учителів, вихователів і медичного персоналу загальноосвітніх навчальних закладів, працівників органів управління освітою і санітарно-епідеміологічної служби.

Посадові особи і громадяни України, які допустили порушення Державних санітарних правил та норм можуть бути притягнені до дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності з чинним законодавством.

ДСанПіН 5.5.2.008-01 – обов'язковий для виконання документ, що регламентує безпечні для здоров'я дітей і підлітків умови навчання та виховання, які сприяють підвищенню їх працездатності протягом навчального дня, тижня, року, поліпшують психофізіологічний розвиток та зміцнюють здоров'я дитини (підстава ст. 7, 11, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 26, 27, 28 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»).

I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Державні санітарні правила та норми визначають гігієнічний стандарт для всіх типів загальноосвітніх навчальних закладів (шкіл I, I-II, I-III ступенів, спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв тощо), далі за текстом – шкіл, незалежно від типу, форм власності і підпорядкування.

1.4. Відповідальність за виконання санітарних правил і норм покладається на засновника (власника) та керівника загальноосвітнього навчального закладу.

1.5. Щоденний контроль за виконанням чинних санітарних правил і норм здійснює керівник та медичний персонал загальноосвітнього навчального закладу, а також відповідальна особа, призначена наказом керівника загальноосвітнього закладу.

1.6. Державний санітарно-епідеміологічний нагляд за виконанням чинних санітарних правил та норм здійснюють посадові особи державної санітарно-епідеміологічної служби.

2. ЗЕМЕЛЬНА ДІЛЯНКА

2.1. Розміри земельних ділянок шкіл, що будуються, встановлюються відповідно до ДБН 360-92* "Містобудування. Планування та забудова міських і сільських поселень" (Додаток 1).

2.2. Відведенні земельної ділянки здійснюється за наявності технічних умов на електропостачання. Водопостачання, каналізування, опалення тощо, погоджених з територіальними установами державної санітарно-епідеміологічної служби МОЗ України.

2.3. Ділянки під забудову шкіл повинні розташовуватися в зонах населеного пункту з дотриманням санітарних норм щодо відстані від джерел викидів шкідливих речовин, шуму, вібрації, електромагнітних та іонізуючих випромінювань. Не допускається їх розміщення в санітарно-захисних зонах промислових підприємств та інших об'єктів, що є джерелами забруднення довкілля небезпечними факторами. Санітарно-захисні зони затверджувалися згідно з додатком до "Державних санітарних правил планування та забудови населених пунктів", затверджених Наказом МОЗ України від 19.06.96р. № 173.

Ширина санітарно-захисної зони між межею шкільної ділянки та гаражами повинна бути не меншою 50 м. Розміри санітарно-захисної зони повинні погоджуватися з державною санітарно-епідеміологічною службою.

Відстань від станції технічного обслуговування (СТО), автозаправних станцій (АЗС) до шкільної ділянки визначається за погодженням з органами Держсанепіднагляду, яка не може бути меншою, ніж 50 м (Зміни №4-8 до ДБН 360-92 "Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень", п.п. 7.54, 7.55) та "Державні санітарні правила планування та забудови населених пунктів" № 173, додаток № 10.

2.4. Будівля загальноосвітнього навчального закладу повинна бути розміщена на відстані 100 – 170 м від проїжджої частини дороги.

Через територію школи не повинні проходити повітряні лінії електропередачі з напругою в 35 кВ і більше (п. 8.23 Зміни №4-8 до ДБН 360-92 "Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень").

Радіус обслуговування від місця проживання до загальноосвітнього навчального закладу повинен складати не більше 0,5 км пішохідної доступності.

Дозволяється розміщення шкіл на відстані транспортної доступності: для учнів шкіл I ступеня -15 хв. (в один бік), для учнів шкіл II і III ступенів – не більше 30 хв. (в один бік).

У сільській місцевості розміщення шкіл передбачає для учнів I ступеня радіус пішохідної доступності не більше 2 км і не більше 15 хв. в один бік – при транспортному забезпеченні учнів.

Підвезення учнів до навчального закладу у сільській місцевості повинно здійснюватись спеціальним транспортом.

Максимальний радіус обслуговування учнів шкіл II-III ступенів не повинен бути більшим 15 км.

Транспортним обслуговуванням забезпечуються учні, які проживають на відстані від школи понад 3 км, з попередньо визначеними зупинками відповідного транспорту.

Відстань від місця проживання до місця збору на зупинці не повинна бути більшою 500 м.

Для учнів, які проживають на відстані більшій за максимально допустимі границі транспортного обслуговування, а також при транспортній недоступності в період негоди, повинен передбачатися пришкільний інтернат із розрахунку 10 відсотків місць від загальної місткості закладу.

2.5. Будівлі загальноосвітніх шкіл розміщуються не ближче, ніж за 25 м від червоної лінії. Відстань від межі ділянок шкіл до стін житлових будинків із входами та вікнами встановлюються 10 м і більше, від будинків шкіл до житлових і громадських будинків та споруд - згідно з нормами інсоляції, природного освітлення та шумозахисту.

2.6. По периметру земельної ділянки закладу слід передбачити захисну зелену смугу (дерева, кущі, газон) завширшки не менше 1,5 м, а з боку вулиць не менше 3-х метрів.

2.7. Огорожа території закладу повинна бути заввишки не менше 1,2 м. При розміщенні шкіл всередині житлових кварталів допускається застосування огорожі між ними з зелених насаджень заввишки не менше 1 м.

2.8. Площа озеленення земельної ділянки повинна складати 45-50 відсотків загальної площі ділянки. Якщо ділянка прилягає безпосередньо до зелених масивів (парків, садів, скверів), а також при розміщенні шкіл у сільській місцевості або за умов їх реконструкції, площі зелених насаджень допускається скорочувати, але не більше ніж на 30 відсотків.

Високорослі дерева належить висаджувати на відстані не меншій, ніж 10 м від стін з вікнами навчальних приміщень, а кущі - не меншій ніж 5 м.

Розташування та орієнтація основних функціональних приміщень загальноосвітніх навчальних закладів повинні забезпечувати безперервну тригодинну тривалість інсоляції на день.

Нормативна тригодинна інсоляція повинна бути забезпечена на території спортивної зони та зони відпочинку, у тому числі спортивних та ігрових майданчиках.

Забороняється біля школи висаджувати колючі дерева і кущі (біла акація, глід, шипшина тощо) і рослини з отруйними ягодами ("вовче лико", "бріонія", "сумах отруйний", рицина та інші), вирощувати гриби.

2.10. Земельна ділянка поділяється на такі функціональні зони:

- навчальна;
- навчально-виробнича;
- навчально-дослідна;

- фізкультурно-спортивна;
- відпочинку;
- сільськогосподарська (для шкіл в сільській місцевості);
- житлова.

Розміри зон ділянок шкіл визначаються завданням на проектування, але не менш, ніж в додатку № 2 до ДБН В.2.2-3-97.

2.11. Фізкультурно-спортивну зону слід розміщувати поруч з навчальною, але не з боку вікон приміщень для початкових класів.

Майданчики для ігор з м'ячем та метання спортивних снарядів розміщуються на відстані, не меншій, ніж 25 м, від вікон навчальних та навчально-допоміжних приміщень будинків (при наявності огорожі 3 м заввишки і не менше 15 м завдовжки), майданчики для інших видів фізкультурних занять - на відстані, не меншій, ніж 10 м.

Спортивні майданчики повинні мати тверде покриття.

Спортивні майданчики доцільно розміщувати по довжині з півночі на південь.

Бігова доріжка влаштовується навколо футбольного поля, доріжка довжиною 100 м входить до складу бігової.

Ями для стрибків у довжину і висоту заповнюються піском, змішаним з тирсою.

При будівництві бігових доріжок і спортивних майданчиків (волейбольних, баскетбольних, гри у ручний м'яч) необхідно використовувати дренаж.

Комбінований майданчик можна асфальтувати (бетонувати), футбольне поле повинно мати трав'яне покриття. З метою попередження травм майданчики повинні мати рівну поверхню.

Забороняється проводити заняття на зволжених майданчиках.

Борти ям для стрибків, крім переднього, оббиваються гумою.

Наливні льодові катки для катання, хокею та швидкісного бігу на ковзанах повинні мати товщину льоду 5-6 см, гладку поверхню без розколин і виїмок.

Штучне освітлення катка повинно бути рівномірним на всій льодовій поверхні і повинно становити не менше 100 Лк.

Майданчики для учнів 1-4 класів повинні бути обладнані тіньовими навісами, ліанами, гірками для спуску, гойдалками, бетонованою стіною для ігор з м'ячем і малювання, лавками, доріжками з твердим покриттям для катання на роликівих ковзанах та велосипедах, плескальним басейном.

Займатися на спортивних майданчиках дозволяється тільки у спортивному одязі та взутті. Діти повинні бути ознайомлені з правилами користування спортивним інвентарем і обладнанням.

Фізкультурні майданчики необхідно відгороджувати один від одного зеленими насадженнями.

Ігрові майданчики, розміщені біля будівлі школи, засівають невисокою травою.

2.12. Господарська зона повинна мати окремий в'їзд і розташовуватися поблизу навчально-виробничої зони, приміщень їдальні. У цій зоні розміщуються ремонтні майстерні, склади, гаражі, підсобно-виробничі приміщення, навіси, сміттєзбірники. Сміттєзбірники повинні щільно закриватися кришками і встановлюватися на відстані не менш, ніж 25м від вікон і входу до їдальні на бетонованому або асфальтованому майданчику під навісом.

Проїжджа частина, пішохідний прохід до господарських будівель, майданчики для сміття, а в сільських школах, які не мають каналізації – до надвірних туалетів, повинні бути асфальтованими або бетонованими.

Підходи до будівель школи повинні мати тверде покриття на відстані не менш, ніж 100 м.

2.13. У житловій зоні земельної ділянки розміщуються гуртожитки для учнів, допускається розміщення житлових будинків для викладачів та обслуговуючого персоналу. Житлова зона повинна мати окремий вхід з боку вулиць та проїздів, ізолюватись від господарської зони на відстані не менше, ніж 100 метрів.

Відстань між спальними корпусами і межею ділянки житлової зони повинні становити не менше 50 м. Відстань від спальних корпусів до автомагістралей повинна бути не меншою 150 м, до господарської зони – не меншою 100 м.

На території земельної ділянки повинні бути передбачені поливальні установки та питні фонтани.

Для поливу земельна ділянка обладнується водопроводом і оснащується спеціальними кранами.

Територія ділянки повинна бути освітлена у вечірній час при нормі освітленості на землю – 10 лк.

2.14. Майданчики для рухливих ігор та відпочинку повинні розташовуватися біля виходів з приміщень (для максимального використання їх під час перерв) і бути розділені для учнів кожної вікової групи.

Використання внутрішнього двору навчальних закладів для господарських потреб (стоянка автотранспорту, меблів, обладнання, макулатури, металобрухту, будівельних матеріалів тощо) забороняється.

2.15. Навчально-дослідна зона повинна бути не більшою 25 відсотків площі земельної ділянки. У міських школах вона може бути зменшена за рахунок будівництва на ділянці парників, теплиць і оранжерей, органічно пов'язаних з комплексом кабінетів біології та хімії.

2.16. Земельні ділянки сільських шкіл повинні бути розширені за рахунок будівництва парників, теплиць, оранжерей, приміщень для зберігання сільськогосподарської техніки, садово-городнього інвентарю та ін.

3. ОСНОВНІ ПРИМІЩЕННЯ

3.1. Будівля школи повинна забезпечувати оптимальні умови для організації навчально-виховного процесу, відпочинку, харчування учнів.

Будівлю школи на території земельної ділянки слід розташовувати так, щоб рівень освітлення та інсоляції навчальних приміщень був оптимальним, а взаємозв'язок між ділянкою і будівлею - раціональним.

Блочно-секційна і павільйонна частина навчальних будівель найбільш раціональні для використання. В одній секції слід розміщувати максимум три паралелі класів для дітей одного віку або дві паралелі класів двох суміжних вікових груп (1 і 2, 3 і 4 тощо).

Будівлі загальноосвітніх навчальних закладів повинні мати не більше трьох поверхів.

При розміщенні загальноосвітніх навчальних закладів у попередньо збудованих 4-5 поверхових будівлях, четвертий і п'ятий поверхи відводять під кабінети, які мають найменше навчальне навантаження.

Кількість учнів загальноосвітнього навчального закладу не повинна перевищувати його проектну місткість.

3.2. У будівлях загальноосвітніх шкіл передбачаються такі функціональні групи приміщень: класні кімнати, навчальні кабінети, лабораторії з лаборантськими, кабінети трудового навчання та профорієнтації, продовженого дня, фізкультурно-спортивні, приміщення харчоблоку, медичні, актовий зал, бібліотека, адміністративні, допоміжні приміщення – вестибюль, рекреації, гардероби, санітарні вузли з технічними приміщеннями тощо.

При розміщенні школи в пристосованій будівлі, набір приміщень, їх площа визначаються за погодженням з територіальною санітарно-епідеміологічною станцією у кожному випадку окремо, виходячи з типу загальноосвітнього навчального закладу, кількості і віку учнів, кількості класів тощо.

3.3. Склад і площі приміщень загальноосвітнього навчального закладу визначаються за розрахунком, виходячи з призначення приміщень, наповнюваності груп при різних видах навчальних занять та показників розрахункової площі на одного учня (Додаток 2).

Кількість класів, навчальних приміщень, лабораторій, навчально-спортивних залів слід розраховувати, виходячи із кількості годин занять в одну зміну і їх зайнятості не менш як 75 відсотків навчального часу.

Підлога приміщень загальноосвітніх навчальних закладів повинна бути з деревини або лінолеуму на теплій основі, не мати щілин, підлога туалетних та умивальних кімнат повинна вистилатися керамічною або мозаїчною шліфованою плиткою. Забороняється використовувати цементні, мармурові або інші подібні матеріали для настилу підлоги усіх приміщень.

Стіни навчальних приміщень повинні бути гладкими та такими, щоб їх прибирання було можливе вологим способом.

3.4. Класні кімнати (навчальні приміщення) для учнів I-IV класів слід розміщувати тільки на першому поверсі в окремому блоці, ізольовано від приміщень для учнів інших вікових груп.

Якщо в школі існує кабінетна система навчання, то вона потребує розміщення кабінетів у межах 1 -2 поверхів так, щоб перехід в кабінет займав не більше 2 хвилин. Кабінети з предметів, які найчастіше вивчаються у школах, розміщуються для 5-9 класів на першому поверсі, для 10-12 класів на третьому поверсі. Оптимальна кількість кабінетів – 2-4 на один предмет (залежно від місткості школи). Всі інші лабораторії та кабінети розміщуються на другому поверсі.

Навчальні приміщення не повинні бути прохідними.

Навчальні класи і кабінети мають бути ізольованими від приміщень, які є джерелами шуму і запахів (майстерні, спортивні і актові зали, харчоблок тощо).

3.5. Приміщення для трудового навчання повинні бути ізольованими від інших основних приміщень (в окремих блоках, відсіках будівлі або в окремих будівлях з гардеробом і туалетом в них) і розміщеними на першому поверсі. Для трудового навчання і професійної підготовки учнів 10-12 класів додатково передбачаються навчально-виробничі майстерні, міжшкільні навчально-виробничі комбінати, навчальні цехи промислових і сільськогосподарських підприємств. Із майстерень з обробки дерева, комбінованих майстерень з обробки металу, металу і дерева необхідно передбачити додатковий вихід на вулицю через теплий тамбур або коридор, у який немає виходу із класів, кабінетів і лабораторій.

3.6. Вентиляційні камери, насосні, машинні відділи холодильних установок, теплові та інші приміщення з устаткуванням, яке може бути джерелом шуму і вібрації, не слід розміщувати суміжно, над і під актовими, читальними залами, звукоапаратними, кімнатами лікаря, класами, кабінетами.

3.7. Спортивний зал розміщується на першому поверсі. Його розміри передбачають виконання програм з фізичного виховання і можливості організації позаурочних спортивних занять, актовий зал розміщується на другому поверсі. .

Найбільша кількість людей, які одночасно перебувають на поверсі в будівлі школи, визначається наповнюваністю навчальних приміщень, приміщень для трудового навчання, спортивного, актового залів, що розміщуються на цьому ж поверсі (для розрахунку шляхів евакуації).

Використовувати актовий зал як спортивний не рекомендується. Вхід в спортивний зал слід передбачити через роздягальню безпосередньо або через відокремлений коридор. Інвентарна для спортивного інвентаря (обладнання) повинна з'єднуватись із спортивним залом через двері або відкритий отвір розмірами (2 x 2,2 м). Довжина цього приміщення повинна бути не менша 5м, а підлога на одному рівні з підлогою спортивного залу (без порогу). Із інвентарної або спортивного залу слід передбачити додатковий вихід на земельну ділянку. Висота спортивних залів площею 162 м² повинна бути не меншою 6м. У спортивному залі площею до 288 м² допускається одночасне заняття не більше, ніж з одним класом.

3.8. Харчоблоки допускається розміщувати на цокольних поверхах, заглиблених не нижче 0,5м від запланованої відмітки тротуару, при забезпеченні цих приміщень природним освітленням, ефективною штучною вентиляцією і при відмітці підлоги не нижче 1м найвищого рівня ґрунтових вод. Кухні в школах повинні бути розраховані на розміщення в них устаткування для приготування їжі із сировини, а також – з напівфабрикатів. Кухонні плити, які працюють на твердому паливі, можна передбачати тільки в сільських школах з наповнюваністю не більше 80 учнів. Площу обіднього залу (без кімнати для роздачі) слід приймати із розрахунку на одного учня не менше як 0,75 м² в школах до 80 місць і 0,65 м² – більше 80 місць. Максимальна наповнюваність обідніх залів становить – 350-490 місць, при цьому у школах-інтернатах не допускається більше 2-х посадок учнів, у загальноосвітніх школах – 3-х. Із виробничих приміщень харчоблоків слід передбачити окремий вихід на територію подвір'я.

Обідні зали слід обладнувати столами на 4-6-10 місць і стільцями або табуретами. Відстань (см): між столами і роздачею чи вікном (дверима) для прийому брудного посуду повинна бути – 150-200; між рядами столів – 100-150; між столами і стіною – 40-60. Столи повинні мати гігієнічне покриття, що легко миється, стійке до дії гарячої води і дезінфікуючих засобів. Столи щодня миють гарячою водою з кальцинованою содою та милом, а після кожного прийому їжі протирають вологими і чистими ганчірками. Умивальники слід передбачати із розрахунку один на 20 місць, електрорушники – один на 40 місць. Для дітей початкових класів висота столів та стільців повинна відповідати зросту дітей. Меблі для них встановлюються окремо від столових меблів для середніх та старших класів.

Столовий посуд може бути фаянсовий, фарфоровий або із нержавіючої сталі та одноразовий. Не рекомендується використовувати емальований, алюмінієвий посуд і забороняється застосування пластмасового посуду багаторазового використання та поцервленого посуду.

Забороняється використання приміщень харчоблоку, їдалень, роздаткових, буфетів не за призначенням.

Вживання їжі слід проводити в один і той же час відповідно до спеціально складеного графіку. Перед вживанням їжі діти обов'язково миють руки з милом і сушать їх рушниками (паперовими, електрорушниками).

Медичні працівники школи (при їх відсутності – особи, які затверджено наказом керівника навчального закладу) здійснюють щоденний контроль за якістю продуктів, що надходять до їдальні. Умовами їх зберігання, дотримання термінів реалізації і технології виготовлення страв. Санітарно-протиепідемічним режимом харчоблоку, фактичним виконанням меню.

У школах з кількістю учнів менше 100, за умови відсутності харчоблоку, допускається організація харчування дітей в окремо виділеному приміщенні за узгодженням із територіальною санітарно-епідеміологічною станцією.

3.9. Приміщення для організації продовженого дня для учнів загальноосвітніх навчальних закладів слід передбачити із розрахунку 20 відсотків від загальної кількості учнів 1-4 класів і 10 відсотків – учнів 5-9 класів.

3.10. Площу приміщень закритого зберігання бібліотечних фондів слід приймати не менше $0,25\text{м}^2$ на 1 тис. одиниць збереження. Площа відкритого збереження бібліотечних фондів повинна бути не меншою $4,5\text{м}$ на одну тис. одиниць збереження.

3.11. Ширина рекреаційних приміщень при однобічному розміщенні навчальних приміщень повинна бути не меншою $2,8\text{м}$. Площа рекреаційних приміщень розраховується для кожного поверху і повинна бути не меншою $2,0\text{м}^2$ на одного учня. При будівництві або реконструкції загальноосвітнього навчального закладу слід надавати перевагу рекреаційним приміщенням зального типу.

3.12. Медичний блок слід розміщувати на першому поверсі. Медичний блок складається із таких приміщень: кабінет лікаря завдовжки 7м (для визначення гостроти слуху та зору учнів), площею не менше 16м^2 ; кабінет зубного лікаря площею не менше 16м^2 , обладнаний витяжною шафою; процедурний кабінет площею $10+8\text{м}$; кабінет психофізіологічного розвантаження площею не менше 18м^2 .

3.13. Гардероб розміщується на перших поверхах блоків навчального закладу з обов'язковим обладнанням секцій для кожного класу.

3.14. У вестибюлях слід проектувати подвійні тамбури з трьома дверима для забезпечення теплоізоляції.

3.15. Для учнів 1-4, 5-7, 8-9 класів слід передбачати самостійні входи в школу при блочній забудові, в інших випадках - не менше 2-х виходів для постійної експлуатації. Висота шкільних приміщень від підлоги до стелі (в чистоті) повинна бути не менше 3 м . Вхід до навчальних приміщень слід передбачати тільки збоку передніх столів або парт.

3.16. Міжповерхові сходи слід проектувати з природним освітленням. Висота приступця повинна бути 15см , ширина - $30-35\text{см}$, кут нахилу сходів не більше 30° . Не допускається горизонтальне розміщення елементів огорожі сходів. Висота огорожі сходів повинна бути $1,5\text{м}$ з поручнем заввишки $0,8\text{м}$. В огорожі сходів вертикальні елементи повинні мати просвіт не більше ніж $0,1\text{м}$ (горизонтальний поділ в огорожі, крім поручня, не допускається). Ширина маршу сходів - $1,8\text{м}$.

3.17. Для будівництва шкіл слід використовувати цеглу або матеріали, які дозволені Міністерством охорони здоров'я України.

3.18. У гуртожитку передбачені такі приміщення: спальні кімнати, умивальня, санвузол і духова; кімната особистої гігієни, кімната для прасування, чистки одягу та взуття (із розрахунку не менше ніж $0,1\text{м}^2$ на 1 місце), кімната для відпочинку; санвузол для персоналу і санітарна кімната (не менше 4м^2), а також господарські майстерні, пральня, кімнати

для збереження чистої та брудної білизни, медична кімната (не менше 10м), приміщення для зберігання одягу дітей (із розрахунку 0,2м² на 1 місце), вітальня для побачення з батьками, кімната старшого вихователя, вихователів, чергового технічного персоналу, комори спортивного і господарського інвентарю, вестибюль з гардеробом.

Наповнюваність спальних кімнат у гуртожитках для учнів шкіл I ступеню – 5-6 місць, для шкіл II – III ступенів – не більше 4 місць. Площа спальних кімнат приймається з розрахунку 6м² на 1 місце.

3.19. Здача в оренду території, будівель, приміщень, обладнання підприємствам, установам, організаціям іншим юридичним та фізичним особам для використання, що не пов'язано з навчально-виховним процесом, не дозволяється.

4. ПРИРОДНЕ ТА ШТУЧНЕ ОСВІТЛЕННЯ. ОРГАНІЗАЦІЯ І ВИМОГИ ДО ЗОРОВОЇ РОБОТИ УЧНІВ

4.1. Природне освітлення.

Усі навчальні приміщення загальноосвітніх навчальних закладів повинні мати природне освітлення. Незалежно від розміщення вікон (збоку, зверху) в навчальних приміщеннях світло повинно падати на робочі місця зліва. Оптимальний рівень природного освітлення забезпечується при верхньому і боковому освітленні приміщень. Забороняється облаштовувати навчальні приміщення так, щоб світловий потік був спрямований праворуч, спереду від учнів, крім майстерень з обробки металу, де повинен переважати правосторонній або прямий світлорозподіл. При загальній площі класної кімнати 64м² і більше обов'язково слід передбачити додаткове освітлення через рекреаційні приміщення. Якщо глибина приміщення становить більше 6,0-6,5м, то необхідне двобічне освітлення. Висота вікна при правосторонньому освітленні повинна бути не меншою 2,2м при наявності глухої перегородки висотою 0,8м від підлоги (при висоті приміщення 3,0м). Допускається використовувати матове скло для освітлення внутрішньої світлонесучої стіни на висоті 0,8-1,0м від глухої перегородки і далі 1,2-1,4 м віконне скло до стелі (при загальній висоті застосування 2,2м). Можливе додаткове освітлення світлом через прохідні коридори (не рекреаційні), умивальні, роздягальні при спортивних залах. Орієнтація вікон навчальних приміщень повинна відповідати вимогам ДБН В.2.2-3-97. В умовах світлового поясу України (53° північної широти) – найбільш високий рівень природного освітлення, і тому максимальну кількість приміщень школи необхідно орієнтувати на цей бік горизонту. Для приміщень продовженого дня рекомендується східна орієнтація, для занять у першу зміну – західна. Забороняється орієнтувати навчальні приміщення на північ (за винятком кабінетів образотворчого мистецтва та креслення, де необхідно рівномірне освітлення).

При стрічковому заскленні, а також орієнтації на південь-схід, південь-захід, захід обов'язкове облаштування сонцезахисними засобами (штори із тканини з достатніми світлопропускними можливостями – поплін, штапель, підйомно-поворотні жалюзі тощо). Для забезпечення оптимального природного освітлення навчальних приміщень необхідно мити вікна не менше 2-х разів протягом навчального року.

Природне освітлення повинно бути рівномірним і не створювати блиску.

Коефіцієнт природного освітлення (КПО) в навчальних приміщеннях повинен дорівнювати не менше 2,5% на робочих місцях 3-го ряду парт (1 м від внутрішньої стіни). При двобічному освітленні мінімальне значення КПО визначається на другому ряді парт.

Рівномірність освітлення на робочому місці (відношення мінімального рівня освітлення до максимального) повинна складати не більше 0,3.

Достатність і рівномірність освітлення можна оцінити за світловим коефіцієнтом (СК) (відношення загальної площі вікон до площі підлоги). Найбільш раціональна форма вікон – прямокутна, висотою 2-2,5 м, при збереженні висоти підвіконника 0,8 м, шириною 1,8-2,0 м, верхній край вікна повинен бути на відстані 0,15-0,3 м від стелі. Ширина простінків між вікнами повинна бути не більшою 0,5 м, висота підвіконня – 0,8 м, СК – 1:4-1:5. Для забезпечення оптимального природного освітлення слід передбачити: кут, під яким видно небо з найбільш віддаленого робочого місця від вікна, повинен бути не меншим 5; коефіцієнт затінення менше 3. Забороняється розміщення на підвіконні в навчальних приміщеннях високі кімнатні квіти.

Колір поверхні стелі, стін, меблів повинен бути жовтим, зеленим або бежевим (матових пастельних тонів). Стелю, верхні частини стін, віконні рами та двері слід фарбувати у білий колір, коефіцієнт відбиття якого 0,8; в кабінетах технічних засобів навчання (ТЗН) стіна, яка є фоном до екрану (телевізор, кінопроектор) повинна бути пофарбована в жовтий або бежевий колір з коефіцієнтом відбиття 0,6; класна дошка повинна мати матову поверхню, пофарбовану в темно-зелений, коричневий колір з коефіцієнтом відбиття 0,1-0,2.

Всі полімерні матеріали, які використовуються при будівництві та реконструкції загальноосвітніх навчальних закладів, а також оздоблення приміщень, настил підлоги, повинні мати позитивний висновок державної санітарно-гігієнічної експертизи.

Оптимальне відношення яскравості є для «зошит-парта» – 4:1, «класна дошка-зошит» – 1:5-1:6,5, «вікно-зошит» – 7:1, «класна дошка-вікно» – 1:12. Допустимими рекомендуються такі співвідношення яскравості для поверхні: «зошит-парта» – 2:1-3:1, «класна дошка-зошит» – 1:3, 1:8-1:10, «вікно-зошит» – 15:1-17:1, «класна дошка-вікно» – 1:5.

4.2. Штучне освітлення

В Україні із вересня до травня необхідно підвищувати рівень освітлення навчальних приміщень за допомогою штучного освітлення. Для освітлення третього ряду парт слід у навчальних приміщеннях передбачати окреме включення другого від вікон ряду електроламп.

Рівень штучного освітлення і електротехнічне устаткування навчальних приміщень, освітлення території школи повинні відповідати СНІП П-4-79, ДБН В.2.2-3-97 (Додаток 3).

Штучне освітлення приміщень шкіл може бути забезпечено люмінесцентними лампами та лампами розжарювання з відповідною арматурою, яка повинна давати розсіяне світло, бути безпечною та надійною. Рівень штучного освітлення навчальних приміщень шкіл при використанні ламп розжарювання 150 лк і 300 лк при лампах люмінесцентних. В кабінетах креслення, майстернях рівень штучного освітлення повинен бути відповідно 200-400 лк, 300-500 лк. У всіх приміщеннях школи слід передбачати систему загального освітлення.

Люмінесцентні світильники повинні давати розсіяне світло, а для ламп розжарювання – повністю відбите світлорозповсюдження.

При штучному освітленні навчальних приміщень слід надавати перевагу люмінесцентним лампам (ЛТБ та інші), то мають позитивний висновок державної санітарно-гігієнічної експертизи.

Із люмінесцентних світильників для навчальних приміщень можна використовувати серії ЛСО-02 (підвісний світильник розсіяного світла) і ЛГЮ-23 (сталевий для громадських приміщень). Для освітлення класних дощок слід використовувати люмінесцентні світильники серії ЛПО-12 несиметричного розподілу світла з люмінесцентними лампами 40 Вт і 80 Вт. Рекомендується використовувати, зокрема, штучні випромінювачі з 3500 К незалежно від принципу генерування видимої радіації. У класних приміщеннях можуть використовуватися люмінесцентні лампи типу ЛН (люмінесцентні лампи натурального кольору), освітлення ЛБ (білого кольору), ЛХБ (холодно білого кольору), ЛТПЦ (тепло-білого кольору), МОД (2x40 Вт), ШПД (2x40 Вт). Для ламп розжарювання найбільш раціональні світильники переважно відбитого світлорозподілу.

У навчальних приміщеннях світильники слід розміщувати в 2 ряди паралельно до лінії вікон на відстані 1,5 м від зовнішньої і внутрішньої стін, 1,2 м – від класної дошки, 1,6 м – від задньої стіни. Відстань між рядами світильників повинна бути 2,5-2,65 м.

Питома потужність люмінесцентного освітлення повинна бути 24-28 Вт/м², при лампах розжарювання – 48 Вт/м².

При освітленні приміщення люмінесцентними лампами повинно бути передбачено додаткове освітлення класної дошки спеціальними лампами із світильниками несиметричного світлорозповсюдження; при освітленні лампами розжарювання – додаткові лампи.

У приміщеннях для трудового навчання встановлюються пилеволого-захисні світильники ПВЛ – 2x40, ЛСО – 8, ЛВВО – І. При збільшенні глибини навчальних приміщень необхідно використовувати комбіноване освітлення (штучне і природне). Рівень комбінованого освітлення на робочих місцях повинен складати 600 лк з перевагою природного освітлення. Раціональне співвідношення між світловими потоками від вікна і штучного освітлення повинно бути 2:1.

У навчальних майстернях, крім загального освітлення, слід передбачити місцеве біля верстатів та станків. У майстернях з обробки дерева і металу з метою дотримання правил техніки безпеки, профілактики травм слід передбачити подвійне включення електрообладнання в електромережу.

Оптимальний рівень штучного освітлення спортивного залу складає 400 лк на рівні підлоги. Освітлювальна арматура, вікна та опалювальні прилади у спортивному залі повинні бути закриті металевими сітками.

Світильники миються не рідше 1 разу на три місяці, вікна – 1 раз у півріччя.

5. ПОВІТРЯНО-ТЕПЛОВИЙ РЕЖИМ

5.1. Чистота повітря в приміщеннях загальноосвітніх навчальних закладів забезпечується: відповідністю кількості дітей до нормованої наповнюваності; регулярністю вологого прибирання приміщень з використанням дезінфікуючих та миючих засобів; використанням всіх видів провітрювання (наскрізне, кутове, однобічне).

5.2. Класні кімнати та кабінети провітрюють на перервах, а рекреації під час уроків. Співвідношення площі фрамуг і кватирок до площі підлоги навчального приміщення повинна бути не менше 1/50. Фрамугами і кватирками слід користуватися протягом всього року.

До початку занять і після їх закінчення необхідно здійснювати наскрізне провітрювання навчальних приміщень. Тривалість наскрізного провітрювання визначається погодними умовами згідно з таблицею 1.

Таблиця 1

Температура повітря вулиці в градусах Цельсія	Тривалість провітрювання приміщень (хв.)	
	на малих перервах	на великих перервах та між
від +10 до +6	4-10	25-35
від +5 до 0	3-7	20-30
від 0 до -5	2-5	15-25
від -5 до -10	1-3	10-15
нижче -10	1-1,5	5-10

У теплі дні доцільно проводити заняття при відкритих фрамугах та кватирках.

5.3. При проведенні гігієнічної оцінки повітряно-теплового режиму у приміщеннях слід враховувати: площу приміщення на 1 учня, об'єм, коефіцієнт аерації, тривалість провітрювання приміщень, систему вентиляції, режим її роботи і технічне обслуговування, режим прибирання приміщень, заходи щодо запобігання заносу пилу в будівлі школи.

5.4. При лабораторних дослідженнях необхідно: проводити вимірювання температури повітря у приміщеннях (з урахуванням зовнішньої), відносної вологості, швидкості руху повітря, радіаційної температури, концентрації CO₂, CO, формальдегіду та інших хімічних речовин (відповідно до будівельних матеріалів, які використані). Також необхідно визначати вміст пилу і бактеріальне забруднення. Лабораторні дослідження та інструментальні виміри проводити у динаміці учбового дня, а саме – перед першим уроком і в кінці останнього уроку.

У приміщеннях шкіл відносна вологість повітря має бути 40-60%; температура повітря в класах і кабінетах 17-20°C, в майстернях по обробці металу і дерева 16-18°C, в спортивному залі 15-17°C, в роздягальнях при спортивному залі 19-23°C, в актовому залі 17-20°C, в бібліотеці 16-18°C, в медичних кабінетах 21-23°C, в рекреаціях 16-18°C, в спальних приміщеннях 18-20°C; в умивальних 20-23°C; у вестибюлі, гардеробі 16-19°C; в туалетах 17-21°C; в душових не нижче 25° С.

Концентрація формальдегіду в приміщеннях шкіл не повинна перевищувати 0,01 мг/м³.

Концентрація радону в приміщеннях нових будинків шкіл не повинна перевищувати 100 Бк/м³, для існуючих будинків - 200 Бк/м³.

5.6. При наявності люфт-клозету необхідно забезпечити достатню тягу через вигріб.

Забороняється улаштування додаткової витяжної вентиляції через вигріб, а також виливати у вигріб воду з умивальників і після прибирання приміщень.

6. ВЕНТИЛЯЦІЯ ТА ОПАЛЕННЯ

6.1. Критеріями нормування повітряного обміну приміщень шкільних будівель слід приймати динаміку температури, відносної вологості повітря, рівня його бактеріального забруднення, кількості пилу, концентрацію CO₂, константу зникнення від'ємних іонів.

6.2. У навчальних приміщеннях необхідно організовувати широку аерацію та повітряний обмін через системи вентиляційних каналів.

6.3. При проектуванні у шкільній будівлі припливно-витяжної системи від актового залу, спортивних приміщень, майстерень, харчоблоку тощо слід передбачати автоматичне управління системами безпосередньо у приміщеннях, для забезпечення у робочий час розрахункових рівнів температури і відносної вологості повітря.

У позаурочний час в приміщенні повинна підтримуватись температура не нижче 15°C. Температура опалювального приладу у робочий час повинна бути не вищою 40°C.

Рециркуляція повітря у системах повітряного опалювання навчальних приміщень не допускається.

Забороняється застосування в навчальних закладах азбестоцементних повітропроводів

6.4. Використання парових котлів для опалення шкільних будівель забороняється.

6.5. Опалювальні прилади (радіатори) в навчальних приміщеннях слід закривати легкою дерев'яною або металевою решіткою. Не допускається використання дерев'яно-стружкових та дерев'яно-волокнистих плит. При розміщенні опалювальних приладів у стінах, підлозі температура стін повинні бути 33-38°C, підлоги – 18,5-28°C, підвіконня – 40-45°C, стелі – 29-32°C при температурі повітря у приміщенні 21°C і вище. Найбільш раціональне розміщення опалювальних приладів у стелі та підлозі.

6.6. Пічне опалення допускається тільки в одноповерхових приміщеннях шкіл з малою кількістю учнів (у сільській місцевості), яке повинно бути обладнане в коридорі.

Забороняється встановлювати залізні печі.

Щоб не забруднювати повітря приміщень окисом вуглецю, пічні труби закриваються не раніше повного згорання палива і не пізніше, як за дві години до приходу учнів.

7. ВОДОПОСТАЧАННЯ ТА КАНАЛІЗАЦІЯ

7.1. Всі школи повинні забезпечуватися доброякісною питною водою у відповідності із ДСанПіН «Вода питна. Гігієнічні вимоги до якості води централізованого господарсько-питного водопостачання» №136/1940 від 15.04.1997р.

7.2. Будівлі шкіл повинні бути обладнані системами господарсько-питного, протипожежного і гарячого водопостачання, каналізацією.

7.3. Водопостачання та каналізація в школах повинні бути централізованими.

З метою попередження розмноження мух та знищення їх у фазі розвитку, 1 раз на 5-10 днів вигрібні ями обробляються одним із засобів, запропонованих методичними вказівками по боротьбі з мухами.

7.4. Підведення холодної та гарячої води повинно бути забезпечене у: класні кімнати, кабінети, майстерні, лабораторії, приміщення для продовженого дня, роздягальні при спортивному залі, приміщення для гурткової роботи, харчоблок, до умивальників в туалетах, кабінети для гігієни жінок, кімнату для техперсоналу, вчительську, кабінет директора, медичний блок, кінопроеційну, фотолабораторію, кабінет військової підготовки, спальні корпуси.

В їдальнях, буфетах та роздаткових кімнатах необхідно передбачити встановлення електрокип'ятильників для нагрівання води (на випадок тимчасового відключення централізованого, гарячого водопостачання).

Температура гарячої води, яка подається у змішувачі, не повинна перевищувати 60°C .

До питних фонтанчиків, умивальників у туалетних приміщеннях і зливних бачків повинна підводитися лише холодна вода. Питні фонтанчики слід розміщувати в обідньому залі та на території навчального закладу із розрахунку 1 на 100 учнів.

7.5. У всіх навчальних приміщеннях, учительській, медичних приміщеннях, приміщеннях техперсоналу, обідньому залі встановлюються умивальники.

При кожному жіночому туалеті слід передбачати кабінку особистої гігієни жінки із розрахунку 1 гігієнічний душ на 100 жінок, в спальних корпусах шкіл-інтернатів – на кожні 70 дівчат.

Обладнання туалетних і умивальних наступне: для дівчаток кількість санітарних приладів – 1 унітаз на 30 дівчаток, для хлопчиків – 1 унітаз і 1 пісуар на 40 хлопчиків; в умивальних – 1 умивальник на 60 учнів; туалети і умивальні для викладачів – 1 унітаз і 1 умивальник (окремо для чоловіків і жінок), кабінка для особистої гігієни жінки – гігієнічний душ, унітаз, умивальник. При актовому залі слід передбачити два санітарні вузли окремо для чоловіків та жінок, які обладнують унітазом і умивальником. Медичний блок повинен мати свій санітарний вузол (унітаз, умивальник). Туалети і душові (окремо для дівчат та хлопців) при роздягальних спортивних залів обладнують одним унітазом, одним умивальником, двома душовими сітками з установкою відокремлюючої перегородки, ногою ванною, а туалети і душові для персоналу харчоблоку – одним унітазом, одним умивальником, одною душовою сіткою.

У туалетних для дівчаток одна кабінка повинна бути з дверима і замком, інші – з дверима висотою 1м на відстані від підлоги 0,2м. Кабіни відгороджують одна від іншої екранами висотою 1,75 м на відстані від підлоги 0,2м. Розміри кабін (0,8 x 1,0/м²). Проміжок між кабінами і протилежною стіною 1,1м при відсутності пісуарів, а 1,8м – при їх наявності. Проміжок між кранами умивальників – 0,6 м. Висота установки умивальників над підлогою 0,5м для учнів перших класів, 0,6м – для 2-4 класів, 0,7м – для 5-12 класів.

Відстань між умивальниками і протилежною стіною – не менше 1,1, м між рядами умивальників – 1,6м. Душові кабінки слід передбачити розміром 0,95 x 0,95м.

Туалети для 1-4 класів повинні бути обладнані дитячими унітазами.

8. ОБЛАДНАННЯ ОСНОВНИХ ПРИМІЩЕНЬ

8.1. Обладнання шкільних приміщень повинно відповідати санітарно-гігієнічним вимогам, сприяти забезпеченню педагогічного пронесу та проведенню позакласної навчально-виховної роботи.

8.2. Навчальні класи і кабінети обладнуються меблями згідно з діючими нормативними документами.

Меблі слід добирати відповідно до зросту дітей. Заборонено використання замість стільців лав і табуретів.

Для учнів не допустима поза, при якій відстань від поверхні парти до очей менша 30см. Фізіологічною є поза, при якій кут нахилу грудної частини тіла до поперекової дорівнює 145°.

Для забезпечення учнів меблями, у відповідності з довжиною тіла, необхідно мати 6 їх розмірів. Різниця між ростовими групами становить - 15см. У кожному класі (кабінеті) слід передбачати 2-3 розміри меблів з перевагою одного із них. Суттєву перевагу в сучасних умовах мають трансформуючі меблі. Правильне розміщення дітей за шкільними партами (столами) може бути за умови, коли в одному приміщенні навчаються діти з різницею у віці не більше, як два роки. Допустима кількість-меблів по класах і кабінетах середньої школи представлена в таблиці 2.

Таблиця 2

Ростова група	Група меблів і колір Маркування	Клас											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
До 115	1 оранжевий	+											
До 130	2 фіолетовий	+	+	+									
130-145	3 жовтий		+	+	+	+	+						
146-160	4 червоний				+	+	+	+	+	+	+	+	+
161-175	5 зелений							+	+	+	+	+	+
175	6 блакитний									+	+	+	+

Розміщувати меблі у класній кімнаті прямокутної конфігурації слід так, щоб відстань була:

- між зовнішньою стіною і першим рядом парт 0,6-0,7м (в будівлях із цегли допускаються 0,5м);
- між рядами двомісних парт (столів) – не менше 0,6м;
- між III рядом парт (столів) і внутрішньою стіною або шафами, які стоять біля стіни, не менше 0,7м;
- між передньою партою (столом) і демонстраційним столом не менше 0,8м;
- заборонено використання замість стільців, лав і табуретів.
- від передньої стіни з класною дошкою до передніх столів не менше 2,4-2,6м;

- від задніх столів до задньої стіни не менше 0,65м (якщо задня стіна зовнішня – не менше 1,0м);
- від задніх столів до шаф, які стоять вздовж заднього краю стіни – не менше 0,8м;
- від демонстраційного столу до класної дошки – не менше 1,0м;
- між столом викладача і переднім столом учнів – не менше 0,5м;
- найбільша відстань останнього місця від класної дошки – 9м;
- висота нижнього краю дошки над підлогою для учнів першого класу 0,7-0,8м, 2-4 класів - 0,75 – 0,8м, 5-12 - 0,8 – 0,9м.

У класних кімнатах поперечної і квадратної конфігурації, в якій меблі розмішуються у 4 ряди, повинна бути збільшена відстань від дошки до першого ряду парт (не менше 3м), щоб забезпечити кут розглядання до 35°. Відстань від першого ряду парт до зовнішньої стіни повинна бути 0,8-1,0м, між рядами парт, столів, -0,6, від задніх парт до шаф, розміщених біля внутрішньої стіни - 0,9-1,0м,

Учні з пониженою гостротою зору повинні сидіти за першими партами в першому ряду (від світлонесучої стіни). Школярі з пониженим слухом розміщуються за першими і другими партами крайніх рядів. Учні, які часто хворіють простудними захворюваннями, ревматизмом, ангінами розміщуються у третьому ряду парт (біля внутрішньої стіни).

Для профілактики порушень постави не менше 2-ох разів на рік школярів пересаджують з першого ряду в третій і навпаки, не порушуючи відповідності групи меблів їх зросту та з урахуванням гостроти зору і слуху.

Шкільні меблі розставляються в навчальному приміщенні так, щоб ближче до дошки були менші розміри, далі - більші.

Шкільні меблі повинні бути промаркованими. Маркування наноситься у вигляді лінії завширшки 2см або кола діаметром 2,5см на обох боках парти, стола, стільця. Меблі 1 групи позначаються оранжевим, 2 – фіолетовим, 3 – жовтим, 4 – червоним, 5 – зеленим і 6 – блакитним кольорами.

Окрім кольорового маркування для контролю групи меблів повинно бути цифрове маркування у вигляді дробу:

2 (група стола, стільця)

115-130 (довжина тіла дітей),

яка наноситься на внутрішню поверхню кришки стола.

Для визначення учням необхідного розміру меблів у класній кімнаті повинна бути нанесена кольорова мірна вертикальна лінійка. На висоті до 115см наноситься оранжева лінія, 115-130см – фіолетова, 130-145см – жовта, 145-160см – червона, 160-175см – зелена, більше 175см – блакитна.

У класному журналі в листку здоров'я необхідно вказати необхідний розмір меблів для кожного учня. Зразок листка здоров'я надано в Додатку 4.

Колір фарби для фарбування кришки парт – зелена гама і натурального дерева пастельних тонів, фарба повинна бути матовою.

Класні кімнати для молодших школярів необхідно обладнати партами. Навчальні кабінети для учнів середніх і старших класів повинні забезпечуватись одно-двомісними столами і стільцями, кабінети хімії, фізики, біології – спеціальними лабораторними столами груп 4,5,6.

Парти (столи) повинні бути тільки стандартні, погоджені з МОЗ України. Розміри столів і стільців в кожному комплекті меблів повинні співпадати за маркуванням.

Лабораторні столи слід покрити лінолеумом або іншими матеріалами, які миються та дозволені МОЗ України. В біологічній лабораторії столи кріпляться до полу. Для обладнання кабінету креслення використовують спеціальні столи, кут нахилу кришки яких дорівнює 30 при виконанні креслення і 60 – при малюванні.

8.3. Робочі місця у виробничих майстернях школи повинні забезпечувати правильну робочу позу учнів та відповідати вимогам техніки безпеки.

Виробничі майстерні повинні бути розраховані на 13-15 робочих місць, обладнаних верстатами і станками. У столярних майстернях повинні бути передбачені верстати висотою 75,5; 78,0 і 80,5см; а для обробки металу - верстати висотою 95 і 87см від підлоги до губок тисків. Верстати в майстерні з обробки металу обладнуються захисними екранами.

Кожне робоче місце слід забезпечити сидінням на кронштейні або табуретами висотою 40-42см, з розміром сидіння 35 x 35см і 40 x 40см. Для підбору відповідних меблів у майстернях повинні бути підставки (решітки) розміром 55 x 75см, висотою 5, 10, 15см по 5 підставок кожного розміру. Раціонально мати універсальну підставку, де регулюється висота.

У столярній майстерні верстати розміщуються або під кутом 45° або в три ряди перпендикулярно світлонесучій стіні. Відстань між верстатами в передньо-задньому напрямі повинна бути не менше 0,8 м, між рядами – 1,2м.

У майстерні по обробці металу раціонально розміщувати верстати так, щоб світло падало на робоче місце спереду або справа. Відстань між рядами – 1,0м; від внутрішньої стіни до верстатів не менше як 0,8м. Краще всього розміщувати однойменні верстати в шаховому порядку. Відстань між тисками не менше 1,0м.

8.4. У майстернях для учнів 10-12 років слід використовувати інструменти розміром № 1, для 13-15-річних учнів – № 2, після 15 років – інструментами для дорослих.

Максимальна маса вантажу для підняття школярами: 11-12 років до 4кг, 13-14 років – до 5кг, 15 років: хлопчики – 12кг, дівчатка – 6,0кг, 16 років відповідно 14 і 7кг, 17 років – 16,0 і 8,0кг.

8.5. Кімнати для відпочинку (сну) для першокласників та ізолятор повинні бути обладнані ліжками з жорстким ложем. Забороняється обладнання спальних кімнат двох'ярусними ліжками.

8.6. Перелік обладнання медичного кабінету наведено у Додатку 5.

9. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

9.1. Навчальний рік у загальноосвітніх навчальних закладах усіх типів і форм власності розпочинається 1 вересня і закінчується не пізніше 1 липня наступного року.

Тривалість навчального року для учнів початкової школи не може бути меншою 175 робочих днів, а в загальноосвітніх навчальних закладах II-III ступеня – 190 робочих днів.

Структура навчального року (за четвертями, півріччями, семестрами тощо) та тривалість навчального тижня визначається загальноосвітнім навчальним закладом відповідно до рекомендацій Міністерства освіти і науки України.

Протягом навчального року для учнів проводяться канікули: осінні, зимові і весняні загальним обсягом не менше 30 днів.

9.2. Режим роботи загальноосвітнього навчального закладу визначається ним на основі нормативно-правових актів та за погодженням з територіальними установами державної санітарно-епідеміологічної служби.

Допустима сумарна кількість годин (уроків) тижневого навантаження учнів наведено в таблиці 3.

9.3. Введення 5-ти або 6-ти денного робочого тижня для учнів усіх типів загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється при додержанні відповідного гранично допустимого навантаження та за умови роботи закладу не більше, ніж у дві зміни.

9.4. Тривалість уроків у загальноосвітніх навчальних закладах становить: у перших класах – 35 хвилин, у других – четвертих – 40 хвилин, у п'ятих-дванадцятих – 45 хвилин. Зміна тривалості уроків допускається за погодженням з відповідним органом управління освітою та установою державної санітарно-епідеміологічної служби.

9.5. Розклад уроків повинен враховувати оптимальне співвідношення навчального навантаження протягом тижня, а також правильне чергування протягом дня і тижня предметів природничо-математичного і гуманітарного циклів з уроками музики, образотворчого мистецтва, трудового навчання та основ здоров'я і фізичної культури.

Для учнів 5-9-х класів спарені уроки допускаються при проведенні лабораторних і контрольних робіт, написанні творів, уроків трудового навчання. У 10-12-х класах допускається проведення спарених уроків з основних і профільних дисциплін (предметів).

Таблиця 3

Класи	Допустима сумарна кількість годин інваріантної і варіативної частин навчального плану (уроків)	
	5-ти денний навчальний тиждень	6-ти денний навчальний тиждень
1	2	3
1	20,0	22,5
2	22,0	23,0

Продовження таблиці 3

1	2	3
3	23,0	24,0
4	23,0	24,0
5	28,0	30,0
6	31,0	32,0
7	32,0	34,0
8	33,0	35,0
9	33,0	36,0
10-12	33,0	36,0

9.6. При складанні розкладу уроків необхідно враховувати динаміку розумової працездатності учнів протягом дня та тижня (Додаток 6).

Робочий тиждень передбачає для учнів першого класу протягом навчального року додатковий розвантажувальний день – четвер, у розклад якого не вводяться предмети, що потребують значного розумового напруження (математика, мови).

9.7. Тривалість перерв між уроками для учнів першого класу повинна бути не меншою 15 хвилин, для всіх інших класів – 10 хвилин; великої перерви (після 2-го уроку) – 30 хвилин. Замість однієї великої перерви можна після 2-го і 3-го уроків влаштовувати 20-хвилинні перерви.

Під час перерв необхідно організовувати перебування учнів на відкритому повітрі і харчування.

9.8. Для профілактики стомлюваності, порушення статури, зору учнів початкових класів на уроках письма, мови, читання, математики тощо необхідно через кожні 15 хвилин уроку проводити фізкультхвилинки та гімнастику для очей. Методику їх проведення наведено у додатку 7.

9.9. При визначенні доцільності, характеру, змісту та обсягу домашніх завдань слід враховувати індивідуальні особливості учнів та педагогічні вимоги. У 1-му класі домашні завдання не задаються. Обсяг домашніх завдань має бути таким, щоб витрати часу на їх виконання не перевищували у 2-му класі 45 хв; у 3 класі – 1 години 10 хв; 4 класі – 1 год. 30 хв; у 5-6-му класах – 2,5 години; у 7-9 класах – 3 години; у 10-12 класах – 4 години. У 2-4 класах домашні завдання не рекомендується задавати на вихідні і святкові дні.

9.10. Початок занять у загальноосвітніх навчальних закладах повинен бути не раніше 8 години.

При двозмінному режимі навчання початок занять у другу зміну організовується не пізніше 14 години, закінчення – не пізніше 19²⁰ год.

Учні 1-2 класів, випускних та класів компенсую чого навчання навчаються лише у першу зміну.

Учні 3-5 класів можуть навчатися у першу зміну або підзміну з початком занять не пізніше 12 години.

Починати заняття як в першу, так і другу зміну слід в один і той самий час протягом навчального року.

Навчання у загальноосвітніх навчальних закладах нового типу організовується в одну (першу) зміну.

9.11. До 1-го класу приймаються діти, як правило, з 6 років. Прийом дітей здійснюється за бажанням (заявою) батьків та медичною довідкою про стан здоров'я дитини встановленого зразка.

Навчання учнів першого класу залежно від місцевих умов може проводитися у загальноосвітньому навчальному закладі, навчально-виховному об'єднанні (комплексі) або на базі дошкільного навчального закладу.

Незалежно від місця організації навчання учнів першого класу встановлюються такі режими перебування дітей: – на час навчання; – протягом дня, що передбачає час навчання, перебування в групі продовженого дня.

Питання організації навчання учнів-першокласників вирішується місцевими органами управління освітою та територіальними установами державної санітарно-епідеміологічної служби.

9.12. Наповнюваність класів не повинна перевищувати 30 учнів (з урахуванням площі на одного учня не менше 2,0м).

9.13. Формування класів у школах з малою кількістю учнів здійснюється відповідно до умов роботи та фінансових можливостей конкретної школи і залежить від кількості учнів та наявності учителів.

У школах, з малою кількістю учнів економічно і педагогічно доцільно створювати з'єднані класи (класи-комплекти) у складі двох класів (кількість учнів у з'єднаному класі не повинна перевищувати 25 учнів), а у виняткових випадках - трьох класів у кількості, що не перевищує 15 учнів.

Оптимальним є об'єднання у такому класі учнів 1-х та 3-х, 2-х та 3-х класів, 2-х та 4-х класів. При цьому доцільно запроваджувати такий розклад (графік) навчальних занять, який би дозволив частину уроків проводити окремо з кожним – класом. Особливо це необхідно для учнів першого класу.

9.14. При використанні у навчальному процесі в загальноосвітніх навчальних закладах аудіовізуальних технічних засобів навчання (ТЗН) встановлюється така тривалість їх застосування (Табл. 4).

Кількість уроків із застосуванням ТЗН протягом тижня не повинна бути більшою 3-4 – для учнів початкової школи, 4-6 – для старшокласників.

9.15. При використанні комп'ютерної техніки на уроках безперервна тривалість занять безпосередньо з відеодисплейним терміналом і проведення профілактичних заходів повинні відповідати вимогам ДСанПіН 5.5.6.008-98 "Улаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчальних закладах та режим праці учнів на персональних комп'ютерах". Після занять з відеодисплейними терміналами необхідно проводити гімнастику для очей, яка виконується учнями на робочому місці (Додаток 8).

9.16. Не допускається протягом уроку трудового навчання використовувати одноманітні прийоми роботи, необхідно чергувати різні за характером види діяльності.

9.17. З метою забезпечення рухового режиму для молодших школярів доцільно у навчально-виховний процес включати заняття з хореографії, спортивні ігри тощо.

Таблиця 4

Тривалість безперервного застосування
на уроках різних технічних засобів навчання

Класи	Тривалість перегляду (хв.)	
	Кінофільми	Телепередачі
1-2	15-20	15
3-4	15-20	20
5-7	20-25	20-25
8-12	25-30	25-30

9.18. У загальноосвітніх навчальних закладах, де організовано навчання учнів перших класів, повинні бути обладнані приміщення, у тому числі класна та ігрова кімнати, а також кімната для відпочинку як мінімум на паралель класів.

9.19. У групах продовженого дня прогулянка для школярів повинна бути не меншою, ніж 1,5 години протягом дня.

Для першокласників, які відвідують групи продовженого дня, необхідно організувати щоденний 1,5 годинний денний відпочинок (сон).

Самопідготовку учнів слід розпочинати із 16 години. Тривалість самопідготовки визначається класом навчання відповідно до пункту 9.9.

Підручники та навчальні посібники учнів першого класу рекомендується зберігати у класі.

Дозволяється використовувати підручники та навчально-дидактичні посібники для учнів 1-12 класів, які мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки України та дозвіл Міністерства охорони здоров'я України.

Найкращим поєднанням видів діяльності дітей у групах подовженого дня є рухлива активність на повітрі до початку самопідготовки (прогулянки, рухливі і спортивні ігри, суспільно корисна праця на пришкольній ділянці тощо), а по завершенні самопідготовки – участь у заходах емоційно-розвиваючого характеру (робота в гуртках, ігри, підготовка і проведення концертів самодіяльності, вікторин, тощо).

Учні зараховуються до групи подовженого дня за згодою (заявою) батьків або осіб, які їх замінюють. На підставі заяви батьків (осіб, які їх замінюють) дозволяється відпускати дітей у зручний для батьків час.

9.20. При зниженні температури повітря до мінус 20°C при швидкості руху повітря більше 5 м/с і при підвищенні вологості вище 80% для учнів початкових класів та при температурі мінус 24°C – для учнів 5-12 класів, а

також при надзвичайних ситуаціях органи місцевої виконавчої влади приймають рішення про тимчасове призупинення навчання учнів.

При виникненні інфекційних захворювань навчальні заняття призупиняються органами місцевої виконавчої влади за погодженням з територіальними установами державної санітарно-епідеміологічної служби.

10. ОРГАНІЗАЦІЯ ХАРЧУВАННЯ

Важливим елементом організації раціонального харчування учнів є правильний розподіл об'єму денного споживання їжі між окремими її прийомами.

Кількість прийомів їжі та її енергетична цінність встановлюється в залежності від віку, стану здоров'я дитини, рівня енерговитрат, типу навчального закладу.

Учні першого класу, які навчаються на базі дошкільного навчального закладу, за бажанням батьків, або осіб, які їх замінюють, отримують харчування відповідно до режиму дня закладу.

У загальноосвітніх навчальних закладах для учнів 1-12 класів повинно бути організовано одноразове харчування (сніданок). За бажанням батьків учням можуть надаватися гарячі обіди.

Для дітей початкових класів в умовах продовженого дня в школах рекомендується триразове харчування (сніданок, обід та підвечірок). При цьому підвечірок складає 10% добової калорійності раціону. Учні 5-9 класів, які відвідують групи подовженого дня, повинні забезпечуватися по місцю навчання дворазовим гарячим харчуванням (сніданок та обід), а при тривалому перебуванні в школі – і підвечірком.

Протягом дня учень повинен дотримуватися такого режиму харчування: при навчанні в першу зміну – сніданок вдома, другий сніданок в школі для учнів 1-5 класів – після другого уроку, для учнів 6-12 класів – після третього уроку.

Для учнів 1-5 класів обід слід організувати о 13-14 годині, а для учнів 6-12 класів – о 14-15 годині.

При харчоблоці повинні бути списки учнів. Які знаходяться на диспансерному обліку і потребують дієтичного харчування...

...Щоденний контроль за організацією і якістю харчування покладається на засновників (власників), керівників навчальних закладів, медичний персонал; нагляд (не рідше 2 разів протягом навчального року та за епіпоказаннями) – на установи державної санітарно-епідеміологічної служби.

11. ОРГАНІЗАЦІЯ МЕДИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

11.1. Загальноосвітні навчальні заклади повинні бути укомплектовані кваліфікованими кадрами середніх медичних працівників, лікарів-педіатрів, психологів.

11.2. У випадку відсутності у штатах медичного працівника керівництво загальноосвітнього навчального закладу укладає угоду з районною поліклінікою (дитячою та дорослою) про медичне обслуговування учнів.

11.3. Учні загальноосвітніх навчальних закладів підлягають медичним оглядам. Схема їх проведення наведена у Додатку 10.

11.4. Всі працівники шкіл, в тому числі працівники харчоблоку, повинні проходити обов'язкові медичні огляди у відповідності з діючим законодавством та мати особисті медичні книжки єдиного зразка. Персонал їдалень (роздаткових, буфетів) повинен бути забезпечений санітарним і спеціальним оглядом та необхідними умовами для додержання правил особистої гігієни. До санітарного одягу відносяться халати, фартухи, хустки, ковпаки, до спеціального – халати темного кольору, рукавички гумові, гумове взуття.

Особисті медичні книжки повинні зберігатися у медичного працівника або у особи, яка закріплена наказом керівника (директора) загальноосвітнього навчального закладу як відповідальна за їх зберігання.

11.5. Учням з порушеннями у стані здоров'я необхідно створювати умови для комплексного оздоровлення.

11.6. У випадках виникнення в загально освітньому навчальному закладі інфекційних захворювань, а також отруєнь керівник закладу повинен негайно повідомити територіальну установу державної санепідслужби для визначення комплексу санітарно-протиепідемічних заходів. Керівники загальноосвітнього навчального закладу повинні укладати договори з відділами профілактичної дезінфекції щодо проведення дезінфекції, дезінсекції та дератизації.

Персоналу забороняється використовувати дезінфекційні засоби для проведення дезінсекції і дератизації загальноосвітнього навчального закладу. Санітарно-дезінфекційний режим у загальноосвітніх навчальних закладах у період карантину наведено у Додатку 11,

На території загальноосвітнього навчального закладу не повинно бути бездомних тварин.

11.7. Періодичні огляди на педикульоз здійснюються медперсоналом із залученням вчителів згідно з наказом МОЗ України від 28.03.98р. № 38 "Про організацію та проведення заходів по боротьбі з педикульозом". Всі учні обов'язково оглядаються після канікул та у подальшому – за епідемічними показаннями, вибірково.

11.8. Результати поглиблених медичних оглядів та проведення комплексу оздоровчих заходів в умовах загальноосвітнього навчального закладу повинні розглядатись на педагогічних радах двічі на рік.

12. САНІТАРНО-ГІГІЄНІЧНА ОСВІТА УЧНІВ, ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ, САМООБСЛУГОВУВАННЯ

Одним із основних аспектів формування здорової особистості дитини шкільного віку є гігієнічне навчання і виховання.

Система гігієнічного виховання учнів загальноосвітніх шкіл включає наступні елементи: знайомство з основними гігієнічними вимогами та формування гігієнічних навичок відповідно до шкільної програми та в процесі позакласної роботи; гігієнічне виховання в сім'ї; формування в учнів необхідності розуміння щодо здійснення посильних для них заходів по збереженню власного здоров'я; контроль гігієнічних знань, навичок, умінь.

У гігієнічному вихованні слід виділити такі основні напрями роботи: оздоровче значення рухової активності, фізичної культури та загартовування; раціональний режим дня; гігієна розумової роботи школярів; гігієна трудового навчання; громадська і особиста гігієна; гігієна харчування; попередження інфекційних захворювань та отруєнь; профілактика травматизму; дотримання правил техніки безпеки; статеве виховання; запобігання формуванню шкідливих звичок та формування здорового способу життя.

Гігієнічне виховання учнів проводять вчителі, медичний персонал, батьки.

Самообслуговування повинно організовуватися у відповідності з віком, статтю, фізичними особливостями і станом здоров'я дітей, базуючись на гігієнічних вимогах та вимогах до охорони їх здоров'я. Робота із самообслуговування повинна проводитися за участю вчителів, класних керівників і медичних працівників.

Роботу із самообслуговування слід проводити з урахуванням двох напрямів: попередження забруднення земельної ділянки і навчально-побутових приміщень; очищення земельної ділянки та побутових приміщень від забруднення.

У процесі самообслуговування учні можуть виконувати прибирання класів, кабінетів, лабораторій: наприкінці кожного дня (учні 5-12 кл.); генеральне прибирання кожного тижня і місяця (учні 9-12 кл.).

Тривалість самообслуговування для учнів 2-4 класів у загальноосвітньому навчальному закладі не повинна перевищувати 1 години на тиждень, а для учнів 5-12 класів – 2 години на тиждень.

Одноразова тривалість роботи із самообслуговування не повинна перевищувати для учнів 2-4 класів 30 хвилин, 5-9 класів – 45 хвилин, 10-12 класів – 1,5 години. Роботу необхідно проводити у спеціальному одязі. Усі види прибирання здійснюються лише вологим методом з наступним провітрюванням приміщень. У навчальному приміщенні необхідно передбачити місце для зберігання прибирального інвентарю, спецодягу та мила. Миття підлоги дозволяється школярам 3 10 років при обов'язковому використанні швабри.

Допускається участь учнів (чергові класи) в накриванні обідніх столів (при використанні санітарного одягу). Перебування учнів у виробничих приміщеннях харчоблоку забороняється.

Учні не допускаються до виконання робіт, що небезпечні для їх життя та здоров'я, створюють загрозу зараження інфекційними хворобами:

- робота зі значним фізичним навантаженням (допустима вага вантажу п. 8.4);
- робота з електроприладами;
- миття вікон, очищення даху і проїжджих частин вулиць від снігу, льоду;
- очищення освітлювальної апаратури, вентобладнання та витяжних шаф;
- перенесення скла та виробів із нього;
- прибирання санвузлів, умивальних та кімнат гігієни, медичних та допоміжних приміщень, сходів, рекреаційних приміщень, майстерень, спортивних приміщень, актового залу, харчоблоку, роздаткової, буфету, обіднього залу;
- прання постільної білизни;
- винесення та вивезення відходів;
- догляд за дорослими і хворими тваринами, птахами;
- догляд за дітьми, хворими на інфекційні хвороби;
- робота з хімічними речовинами (крім уроків хімії);
- робота у котельнях;
- проведення нічних чергувань.

Учні 2-4 класів можуть брати участь у прибиранні території школи, доглядати за квітами, учні 5-12 класів – у генеральному та щодобовому поточному прибиранні ділянки (підмітати, очищувати від снігу, саджати дерева).

Усі приміщення та обладнання школи підлягають вологому прибиранню, у тому числі: підвіконня, підлога, опалювальні прилади, шафи, столи, парти, класні дошки. Прибирання здійснюють при відкритих вікнах або фрамугах, кватирках, не допускаючи протягів.

Прибирання класів, майстерень, навчальних кабінетів проводиться після закінчення останнього уроку, а спортивних залів - після кожного уроку і після закінчення уроків, занять, секцій. Мати в спортивному залі чистять пилососом не рідше одного разу на тиждень, вологе протирання чохлів здійснюють щоденно.

Для очищення взуття від бруду перед входом у школу повинні бути встановлені скребачки, решітки, які необхідно протягом дня декілька разів очищати.

Змінне взуття у школярів є одним із ефективних засобів зниження кількості пилу в приміщеннях школи. У гардеробі слід передбачити спеціальне місце для зберігання взуття.

До спортивного залу допускаються учні тільки в спортивному одязі і взутті.

Для збору сміття необхідно встановити в навчальних приміщеннях корзини для сміття.

Туалетні приміщення прибираються після кожної перерви з використанням дезінфікуючих речовин (1% освітленим розчином хлорного вапна). Надвірні туалети необхідно прибирати перед великою перервою, після неї, після закінчення занять у школі. При цьому дверні ручки слід протирати 2% розчином хлораміну або освітленим розчином хлорного вапна. Дерев'яні частини в середині туалету (підлога) добре зрошують не менше двох разів на день 10-20% хлорно-вапняним молоком після попереднього прибирання. Двері туалету повинні бути на пружині або блоках і завжди закритими. Дезінфекційні засоби, у тому числі розчини, повинні зберігатися без доступу світла, у недоступних для дітей місцях.

Техперсонал забезпечується спецодягом для прибирання.

Технічний інвентар для прибирання повинен бути промаркованим, закріпленим за кожним навчальним та допоміжним приміщенням і зберігатися окремо у спеціально виділених місцях разом із спецодягом.

Поточне прибирання навчальних майстерень проводить технічний персонал. Учні можуть прибирати пил на своїх робочих місцях за допомогою металевих і волосяних щіток.

Під час літніх канікул здійснюється поточний ремонт приміщень та обладнання загальноосвітнього навчального закладу з наступним генеральним прибиранням, пранням штор, в тому числі затемнюючих штор актових залів та кабінетів. Здійснюється ревізія та ремонт інженерних мереж.

Склад і площа приміщень загальноосвітніх шкіл

Назва приміщень	Площа, м ² на одного учня	Примітка
1	2	3
Приміщення школи		
Для учнів першого класу:		
- класна кімната	2,4*	
- спальна кімната	2,0	
- ігрова кімната	2,0	
- рекреація	1,0	
- гардероб	0,2	
- класні приміщення для 2-4 класів	2,4	Шафа для одягу
- приміщення для чергових учнів (при кожному класі)		3м ² , шафа для технічних засобів
- спальня для учнів з порушеним станом здоров'я	2,0	
- майстерня для трудового навчання молодших школярів(на 25місць з інвентарною)	3,6	6 м ² інвентарна
- універсальний зал (для фізкультури, ритміки, хореографії з інвентарною)		144±6
- роздягальні для дівчаток та хлопчиків (по 12-13 місць)		18?2
Навчальні кабінети для предметів загальноосвітнього циклу на 7-12 класів:	*	1 кабінет на 5 кл.
- української мови та літератури	2,4	
- російської мови та літератури	2,2	На 50% класів
- іноземної мови (на 12-13 місць)	2,4	1 на 8 класів
- історії, суспільствознавства	2,4	1 на 15 класів
- географії	2,4	

Примітка: * - Площі приміщень наведені з розрахунку наповнюваності класу 25 учнями. При наповнюваності класів загальноосвітніх шкіл у кількості 30 учнів дозволяється приймати площу класних приміщень, універсальних навчальних та спеціалізованих кабінетів загально освітнього циклу із розрахунку 2,0 м², а лабораторій з природничих наук – 2,4 м² на 1 учня.

Продовження додатку 2

1	2	3
<ul style="list-style-type: none"> - математики - лаборантські на групи однойменних кабінетів - інформатики і обчислювальної техніки (з лаборантською кімнатою для ремонту техніки) Лабораторія з природничих наук: <ul style="list-style-type: none"> - фізики та астрономії - хімії - біології - лаборантські хімії, фізики, біології, астрономії - туалети для хлопчиків та дівчаток - кабіна особистої гігієни жінки Приміщення для фізкультури, оздоровчої роботи та допризовної підготовки Фізкультурно-спортивні зали - роздягальні з душовими та туалетами для дівчаток та хлопчиків - кабінет інструкторів(з кабіною для перевдягання) - інвентарна Приміщення для трудового навчання і професійної орієнтації учнів 5-9 класів: <ul style="list-style-type: none"> - майстерня з обробки металу, деревини, з територією для теоретичних занять і креслення - гардероб - інструментальні кімнати майстрів 	<p>2,4</p> <p>6,0</p> <p>2,8</p> <p>2,8</p> <p>2,8</p> <p>0,75</p> <p>0,15</p> <p>12?24</p> <p>9?18</p>	<p>1 на 8 класів</p> <p>16 м?на 1 групу</p> <p>Приміщень</p> <p>На одне робоче місце біля дисплею (лаборантська - 9,0м?)</p> <p>1 на 8 класів</p> <p>1 на 15 класів</p> <p>1 на 15 класів</p> <p>16 м?на кожне приміщення</p> <p>3м?, кабіна на 70 дівчаток (11-17 років)</p> <p>В школах I-II ступенів, на 1,2 паралелі (21+7)?2</p> <p>16м? і 33м?</p> <p>9 м??2</p> <p>18?2</p> <p>18?2</p>
<ul style="list-style-type: none"> - складські приміщення для сировини та виробів - розпилювальна - майстерні з обробки тканини та кулінарії (з інвентарною, гардеробом) - інвентарна для роботи на ділянці 		<p>18</p> <p>90+54+9+12</p> <p>0</p>

Освітлення приміщень загальноосвітніх навчальних закладів

Приміщення	Поверхня Г-горизонтальна В-вертикальна нормування освітлення КПО, висота поверхні над підлогою, м	При боковому освітленні в Україні, КПО, %	Штучне освітлення робочих поверхонь, лк
1. Класні кімнати, аудиторії, навчальні кабінети, лабораторії, лаборантські	В-на середині дошки Г-0,8, на робочих столах, партах	1,5	500 300
2. Кабінети технічного креслення і малювання	В-на дощі Г-0,8 на робочих столах	-	500 500
3. Майстерні з обробки металу і дерева			
4. Інструментальна, Кімната майстра, конструктора	Г-0,8 Г-0,8	1,5 1	300 200**
5. Кабінети обслуго- вуючих видів праці для дівчаток			
а) з обробки тканини	Г-0,8	1,5	400
б) кулінарії	Г-0,8	1	200
6. Спортивні зали	Підлога В-на рівні 2м від підлоги з обох сторін на подовжній осі приміщення	1 -	75 50

Гігієнічні вимоги до розкладу уроків

Сучасними науковими дослідженнями встановлено, що найвища активність розумової діяльності у дітей шкільного віку припадає на інтервал з 10 до 12-ої години. Цей час характеризується найбільшою ефективністю засвоєння матеріалу при найменших психофізичних затратах організму.

Тому в розкладі уроків для молодших школярів предмети. Що вимагають значного розумового напруження. Повинні проводитися на 2-3 уроках, а для учнів середнього і старшого віку – на 2, 3, 4 уроках.

Неоднакова розумова діяльність учнів у різні дні навчального тижня: її рівень зростає до середини тижня і залишається низьким на початку (понеділок) і в кінці (п'ятниця) тижня.

Тому розподіл навчального навантаження протягом тижня повинен бути таким. Щоб найбільший його обсяг припадав на вівторок, середу. На ці дні в шкільний розклад необхідно виносити предмети, які потребують великого розумового напруження або ті, які не вимагають значного навантаження, але у більшій кількості, ніж в інші дні тижня.

Вивчення нового матеріалу. Контрольні роботи найкраще проводити на II- III уроках посеред тижня.

Предмети. Які вимагають значних затрат часу для виконання домашніх завдань, не повинні групуватися в один день у розкладі занять.

Необхідно проводити оцінку розкладу уроків. Для цього пропонуємо використовувати методіку, розроблену Н. П. Гребняком і В. В. Машиністовим (1993). За цією методикою кожний навчальний предмет має різний бал складності:

Предмет	Ступінь важкості
Геометрія	6
Алгебра	5,5
Іноземна мова	5.4
Хімія	5.3
Фізика	5.2
Біологія	3,6
Укр. мова	3.5
Укр. література	1.7
Історія	1.7

При правильно складеному розкладі уроків найбільша кількість балів за день по сумі усіх предметів повинна припадати на вівторок і (або) середу.

Для учнів молодшого і середнього віку розподіляти навчальне навантаження в тижневому циклі слід таким чином. Щоб його найбільша інтенсивність (по сумі балів за день) припадала на вівторок і середу. В той час як четвер був дещо полегшеним днем.

Розклад складено неправильно. Коли найбільше число балів за день припадає на перший та останній робочі дні тижня або коли воно однакове у всі робочі дні.

Комплекс вправ гімнастики для очей

Швидко покліпати очима, закрити очі та посидіти спокійно, повільно рахуючи до 5. Повторити 4-5 разів.

Міцно зажмурити очі (рахуючи до 3), відкрити очі та подивитися вдалечінь, рахуючи до 5. Повторити 4-5 разів.

Витягнути праву руку вперед. Стежити очима, не повертаючи голови, за повільними рухами вліво і вправо, вгору і вниз вказівного пальця витягнутої руки. Повторити 4-5 разів.

Подивитися на вказівний палець витягнутої руки на рахунок 1-4, потім перенести погляд вдалечінь на рахунок 1-6. Повторити 4-5 разів.

У середньому темпі проробити 3-4 кругових рухів очима в правий бік, стільки ж само у лівий бік. Розслабивши очні м'язи, подивитися в далечінь – на рахунок 1-6. Повторити 1-2 рази.

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
Головне санітарно-епідеміологічне управління

Тимчасові санітарні правила і норми
улаштування, обладнання, утримання притулків для неповнолітніх
та організація харчування і медичного забезпечення дітей
ДСанПіН 5.5.3.052-99
Київ, 1999
(скорочено)

Передмова

Державні санітарні правила і норми розроблені вперше і підготовлені з урахуванням останніх наукових розробок та досліджень в умовах існуючих в Україні притулків неповнолітніх для дітей від 3 до 18 років.

2. Введено в дію вперше.

3. При розробці ДСанПіНу використані матеріали «Санітарні правила улаштування, обладнання, утримання і режиму спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів для дітей, які мають недоліки у фізичному і розумовому розвитку», №4076-86; Методичні рекомендації «Організація лікувально-профілактичної допомоги в школах-інтернатах і дитячих будинках». №11-10/6-88; ДБН В.2.2-3-97 «Будинки та споруди навчальних закладів»; ДБН В.2.2-4-97 «Будинки та споруди дитячих дошкільних закладів».

Ці тимчасові санітарні правила і норми призначені для завідуючих, вчителів, вихователів і медичного персоналу притулків для неповнолітніх, працівників керівних органів освіти, Державного Комітету України у справах сім'ї та молоді, санітарно-епідеміологічної служби.

Посадові особи і громадяни України, які допустили порушення державних санітарно-гігієнічних правил і норм, можуть бути притягнені до дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності у відповідності з діючим законодавством.

ДСанПіН 5.5.3.052-99 – обов'язковий для виконання документ, що регламентує безпечні для здоров'я дітей і підлітків умови життєдіяльності, харчування, медичного забезпечення, які поліпшують психофізіологічний розвиток та зміцнюють їх здоров'я (підстава ст. 7, 11, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 26, 27, 28 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»).

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Притулок для неповнолітніх є закладом соціального захисту, що створений для тимчасового перебування у ньому дітей і підлітків віком від 3 до 18 років, які:

- заблукали;

- були покинуті батьками або піклувальниками;
- жебракують і місце знаходження їх батьків не встановлено;
- залишилися без піклування батьків (усиновителів) або опікунів;
- залишили сім'ю чи заклад освіти;
- вилучені кримінальною міліцією у справах неповнолітніх із сімей, перебування в яких загрожувало їх життю і здоров'ю;
- втратили зв'язок з батьками під час стихійного лиха, аварії, катастрофи, інших надзвичайних подій;
- не мають постійного місця проживання і засобів для життя;
- самі звернулися за допомогою до адміністрації притулку.

1.2. Головними завданнями, поставленими суспільством перед притулками, є створення належних житлово-побутових і психологопедагогічних умов для забезпечення нормальної життєдіяльності неповнолітніх дошкільного та шкільного віку, надання їм можливості для навчання, праці та змістовного дозвілля.

2. ГІГІЄНІЧНІ ВИМОГИ ДО РОЗМІЩЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ

2.1. Земельні ділянки дитячих притулків краще розміщувати поблизу зелених масивів. Вони повинні бути достатньо віддалені і захищені від магістральних вулиць і доріг з інтенсивним транспортним рухом та інших джерел забруднення повітря, води, ґрунтів, мати зручні під'їзні шляхи.

При визначенні загальної площі земельної ділянки, переліку майданчиків та їх обладнання необхідно враховувати специфіку використання ділянки у оздоровчо-виховних цілях.

На ділянках притулків необхідно проводити зонування території. Обладнання окремих елементів території слід проводити з урахуванням педагогічних, гігієнічних та протипожежних вимог.

2.2. Площу земельної ділянки слід приймати, як правило, з розрахунку 140-160 м² на 1 місце при місткості притулку до 160 місць.

2.3. В умовах реконструкції та нестачі території площу земельної ділянки допускається зменшувати на 15-20%. Щільність забудови має бути не більше 20%.

2.4. Площа озеленення ділянки повинна бути не нижче 50% її загальної території. Заборонено використання рослин з отруйними плодами, а також колючих чагарників.

2.5. На території земельної ділянки повинні бути передбачені такі функціональні зони:

- фізкультурно-спортивна;
- відпочинку;
- навчально-дослідна;
- господарська.

Може виділятися також зона ізолятора, приймального та карантинного відділень, якщо вони розміщуються в окремому корпусі.

2.5.1. У фізкультурно-спортивній зоні розміщуються майданчики: легкоатлетичні, для спортивних ігор (ручний м'яч, волейбол, баскетбол), для гімнастики, комбінований для волейбола та баскетбола, для настільного тенісу. У цій зоні можливо також розміщення гідро-майданчиків з плескальним басейном, фонтанчиками або геліодушовими.

2.5.2. У зоні відпочинку розміщуються майданчики з тіншовими навісами, майданчики для рухливих ігор дітей дошкільного віку, для ігор дітей молодшого шкільного віку, для ігор дітей середнього та старшого шкільного віку.

Площа ігрових майданчиків приймається 6-8 м² на одну дитину із розрахунку одночасної присутності всіх дітей дошкільного віку та 40-50% дітей шкільного віку. Майданчики повинні мати трав'янисто-пісчане покриття. Тіншові навіси площею 2 м² на 1 місце повинні прилягати до ігрових майданчиків і можуть використовуватися для проведення ігор у несприятливу погоду, а також на можливість проведення занять для дошкільників та дітей молодшого шкільного віку.

Ігрові майданчики для активного та тихого відпочинку бажано розміщувати біля виходів до житлових осередків або секцій будівлі. Майданчики для тихого відпочинку бажано розміщувати на віддалі від спортивної зони та майданчиків для рухливих ігор, розділяючи їх насадженнями чагарнику та дерев.

2.5.3. Навчально дослідна зона включає ділянки овочевих та польових культур, розсадника, плодового саду та ягідника, колекційно-декоративних рослин, а також для парника та теплиці.

2.5.4. Господарська зона повинна бути ізольована від дитячих майданчиків, розміщуватись з боку входу до харчоблока та пральні. На господарський майданчик передбачається самостійний в'їзд, відокремлений від входів на ділянку. На господарському майданчику, або суміжно з ним, можуть розміщуватися сарай, овочесховище, службовий гараж, навіси для інвентарю та обладнання, місце під пристрій для сушіння білизни, провітрювання матраців та постільних речей, а також стаціонарний сміттєзбірник або сміттєзбиральні контейнери на бетонному або асфальтовому покритті з огороженням висотою не менше 1,6 м. Відстань від сміттєзбірника (контейнерів) до будинку повинна бути не меншою 25 м.

2.6. Ширина захисної зеленої смуги на межі, по периметру земельних ділянок, залежить від щільності посадки, конструкції та особливостей дерев чи чагарників і повинна прийматися не меншою 1,5 м, а з боку розташування джерел забруднення і шуму - 3-5 м і більше.

2.7. Ділянки для притулків повинні мати огорожу заввишки 1,6-2,0 м³.

3. ГІГІЄНІЧНІ ВИМОГИ ДО НАБОРУ ПРИМІЩЕНЬ ПРИТУЛКІВ

Набір приміщень в притулках:

3.1.1. Приймальна група приміщень із санпропускником, дезкамерою.

3.1.2. Карантинна група приміщень із вестибулем, роздягальною, ізоляційною палатою для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку; ізоляційною палатою для дівчаток середнього і старшого шкільного віку; ізоляційною палатою для хлопчиків середнього і старшого шкільного віку; кімнатою денного перебування; буфетною; туалетними (д, х), душовими (д, х);

3.1.3. Ізолятор з приймальною, палатами на 1 місце, на 2 місця, на 3 місця, кімнатою чергової медичної сестри, буфетною-роздавальною, душовою, туалетною, приміщенням для приготування дезрозчинів та зберігання прибирального інвентарю. Кількість місць в ізоляторі визначається із розрахунку не менше 5% від загальної місткості притулку;

3.1.4. Медична група приміщень із кабінетом лікаря, кабінет старшої медичної сестри, процедурно-стерилізаційною. Фітотерапевтичний кабінет, фізіотерапевтичний кабінет, кабінет ЛФК, аптека, стоматологічний кабінет, кімната психологічного розвантаження (для дітей), логопедичний кабінет - по можливості.

3.1.5. Ячейка для дошкільної групи з набором приміщень: гардеробна (роздягальня); кімната для сушки одягу, кімната для зберігання особистих і сезонних дитячих речей; спальні кімнати площею із розрахунку не менше 3м² на одну дитину; ігрові; буфетна; туалет; ванно-душова; кладова;

3.1.6. Ячейка для молодших школярів з набором приміщень: гардеробна з кімнатою для сушки одягу і взуття; спальні кімнати окремі для дівчаток і хлопчиків площею із розрахунку не менше 4 м² на одну дитину; ігрова; кімната для приготування уроків; кімната для збереження особистих і сезонних речей; кімната для чищення, прасування і ремонту одягу; кімната чергових вихователів із санвузлом; туалети з умивальними: ванно-душові з роздягальними;

3.1.7. Ячейка для дітей середнього шкільного віку: гардеробна з кімнатою для сушки одягу і взуття; спальні кімнати окремі для дівчаток і хлопчиків; кімната відпочинку; кімната приготування уроків; кімната для збереження особистих і сезонних речей; кімната для чищення, прасування і ремонту одягу; кімната чергових вихователів із санвузлом; туалети з умивальними; кімната гігієни для дівчат; ванно-душові з роздягальними;

3.1.8. Ячейка для дітей старшого шкільного віку: гардеробна, кімната для сушки одягу і взуття; спальні кімнати окремі для дівчат і хлопчиків; кімната відпочинку; кімната для приготування уроків; кімната для чищення, прасування і ремонту одягу; кімната чергових вихователів з санвузлом; туалети з умивальними; кімната гігієни для дівчат; ванно-душова з роздягальною;

3.1.9. Загальні приміщення (зал для музичних занять з кладовою, фізкультурний зал з кладовою, ігротека, бібліотека, читальний зал,

майстерні (гурткові-швейні, ручної праці тощо), кабінет кулінарії, кабінет профорієнтації;

3.1.10. Адміністративні приміщення (кабінет завідуючого, кабінет заступника по учбово-виховній роботі, канцелярія, бухгалтерія, методичний кабінет, кабінет психологічного розвантаження персоналу (по можливості), складські приміщення, духова для персоналу, санвузол для персоналу; кімната для зустрічі з батьками (по можливості); обслуговуючі майстерні;

3.1.11. Харчоблок з обіднім залом, кухнею з роздавальною, заготівельним цехом, мийною кухонного посуду, кладовою добового запасу продуктів; охолоджувальною камерою для м'яса, риби; кладовою для сухих продуктів, кладовою для овочів, тарною, загрузочною;

3.1.12. Прачечна з кімнатою сортировки білизни, кімнатою для брудної білизни, пральної з прасувальною, сушильною, кімнатою для чистої білизни, кастелянною.

3.2. Площі всіх приміщень притулків визначаються відповідно вимог діючих нормативних документів МОЗ України щодо будинків дитини і шкіл-інтернатів, а також вимог ДБН В.2.2-4-97 – «Будинки та споруди дитячих дошкільних закладів»; ДБН В.2.2-3-97 «Будинки та споруди навчальних закладів»; ДБН В.2.2-2-97 «Громадські будівлі та споруди».

4. ГІГІЄНІЧНІ ВИМОГИ ДО САНІТАРНО-ТЕХНІЧНОГО ОБЛАДНАННЯ І ОСВІТЛЕННЯ ПРИТУЛКІВ

4.1. Будівлі притулків повинні бути обладнані водопроводом, мати гаряче водопостачання і каналізацію.

4.2. Всі притулки повинні забезпечуватися доброякісною питною водою у відповідності із ДСанПіН "Вода питна. Гігієнічні вимоги до якості води централізованого господарського водопостачання" №136/1940 від 15.04.1997 р.

4.3. Будівлі притулків повинні бути обладнані системами центрального опалення і вентиляції.

4.4. В сільських населених пунктах допускається пічне опалення притулків. Місцеві органи санепідагляду повинні здійснювати контроль за вмістом окису вуглецю не менш 2 разів на рік протягом опалювального сезону.

4.5. Температура повітря в приміщеннях має бути диференційованою в залежності від призначення приміщення і віку перебуваючих в них дітей.

В опалювальний сезон температура має бути: в спальнях – не <18°, в кімнатах для занять і майстернях – 16°, в ізоляторі – 20°.

4.6. Відносна вологість повітря в приміщеннях з перебуванням дітей і підлітків приймається 40-55%; в кухні і пральній – до 60-70%.

4.7. Приміщення з постійним перебуванням дітей і підлітків (спальні, кімнати відпочинку, кімнати для приготування уроків та інші) повинні забезпечуватися чистим свіжим повітрям при кратності повітрообміну 1,5.

4.8. В приміщеннях притулків повинно передбачатися безпосередньо природне освітлення.

Природне освітлення повинно бути достатнім по силі, рівномірним і без блискості.

Зона освітлення, яка забезпечує високий рівень зорової функції, - 1000-1200лк.

Нормування умов природнього освітлення проводиться по відносній величині – коефіцієнту природнього освітлення (КПО).

Рекомендований в приміщеннях притулків рівень природнього освітлення (600 лк) на робочій поверхні можливий при КПО = 2,5%, а оптимальний рівень (1200 лк) – при КПО =5%.

Глибина приміщень для занять і ігрових в притулках при односторонньому освітленні не повинна бути більш ніж 6м. При більшій глибині приміщень повинно бути або двостороннє паралельне або кутове розміщення вікон.

На підвіконнях не повинно бути високих широколисних квітів, які знижують рівень природнього освітлення. При розміщенні квітів на підвіконнях їх висота не повинна перевищувати 15 см (від підвіконня). На кожному вікні не повинно бути більш як 2-3 вазони квітів. Квіти рекомендується розміщувати також в підвісних (на стіні) або переносних кашпо висотою 65-70 см від полу, або в куточках природи.

4.9. Джерела штучного освітлення повинні забезпечувати достатнє і рівномірне освітлення всіх приміщень.

При використанні люмінесцентних ламп освітлення кімнат відпочинку, ігрових, спортивного залу має бути не менш 200 лк на рівні 0,5 м. від підлоги, освітлення кімнат для занять та кружкових – 75 лк на рівні 0,5 м від підлоги.

Освітлювальна арматура повинна забезпечувати рівномірне розсіяне світло.

Загальна електропотужність в приміщеннях повинна складати 900 Вт, а питома – 15-18 Вт/м².

При використанні ламп розжарювання рівень освітлення повинен бути 100 лк. Загальна електропотужність повинна складати 1800 Вт/м², а питома – 30-36 Вт/м².

В притулках забороняється використовувати нові типи ламп і освітлювальної арматури без дозволу санепідслужби.

Освітлення тільки штучним світлом допускається в приміщеннях кладових, охолоджувальних камерах при кухні, допоміжних приміщеннях для працівників кухні, інвентарних і душових при спортивному залі.

Електротехнічне устаткування приміщень притулків повинно відповідати вимогам СНІП II-4-79 "Природне та штучне освітлення".

7. ОРГАНІЗАЦІЯ МЕДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

7.1. Медичне обслуговування неповнолітніх, які перебувають у притулках, повинно виконуватись медичним персоналом притулку, а також лікувально-профілактичними закладами (в тому числі спеціалізованими), в районі діяльності котрих знаходиться притулок. За організацію заходів на охороні здоров'я дітей та підлітків, які знаходяться у притулку безпосередньо відповідає завідуючий притулку.

7.2. Типові штатні нормативи керівних і педагогічних працівників, медичного та обслуговуючого персоналу притулків для неповнолітніх служби у справах неповнолітніх затверджені Наказом Міністерства України у справах сім'ї та молоді від 16.02.98 №47/7.

7.3. Весь комплекс лікувально-профілактичних і оздоровчих заходів у притулку організує і проводить лікар силами медичних працівників, вихователів, психологів, працівників харчоблоку.

7.4. Середній медичний персонал по наданню лікувально-профілактичної допомоги дітям працює під керівництвом лікаря і виконує всі його вказівки.

Режим роботи медсестер змінний (може бути цілодобовим, якщо в штаті більш 4 ставок). З метою поліпшення організації роботи середнього медичного персоналу для безперервного проведення профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів, контролю за виконанням призначень, сумісної роботи з педагогами і вихователями в справі охорони здоров'я дітей та підлітків найбільш доцільно виділяти ставку денної-старшої медсестри, яка працює з 8 до 15 години щоденно.

7.5. Функціональні обов'язки медичного персоналу притулків наведені в додатках.

7.6. Найважливішими завданнями надання медичної допомоги дітям в умовах притулку є:

- діагностика відхилень стану здоров'я і розвитку дитини;
- надання первинної медичної допомоги безпосередньо в притулку;
- проведення оздоровчих заходів;
- організація кваліфікованої медичної допомоги дітям в умовах стаціонару, консультаційного центру, поліклініки;
- організація і проведення протиепідемічних заходів для попередження інфекційних захворювань;
- лікування хронічних хвороб у дітей.

7.7. Проведення первинного огляду і діагностичного обстеження.

Метою первинного огляду є виявлення у дитини інфекційних, або паразитарних хвороб, що можуть негативно вплинути на стан здоров'я і погрожувати розповсюдженню цих хвороб.

Первинний огляд дитини, яка поступає у притулок, необхідно проводити дотримуючись схеми, наведеної в додатку №5.

Якщо дитина поступає у притулок з невідомого оточення, неблагополучної сім'ї, з метою попередження погіршень епідемічної

ситуації її необхідно ізолювати від колективу та обстежити щодо інфекційних захворювань до отримання результатів аналізу. В тому випадку, якщо в притулку немає умов для ізоляції (спеціальні приміщення, бокси, ізолятори), краще за все домовитись про це з дитячим стаціонаром для тимчасового розміщення дитини, де вона може пройти необхідні обстеження.

Лабораторне обстеження включає:

- мазки на дифтерійну паличку;
- бактеріологічний аналіз на предмет збудників кишкових інфекційних захворювань (дизентерія, сальмонельоз, ентеробіоз);
- мазки зі статевих органів на захворювання, що передаються статевим шляхом;
- аналіз крові на сифіліс (реакція Вассермана), СНІД;
- загальний аналіз крові;
- загальний аналіз сечі;
- туберкульозна діагностика (реакція Манту).

Діагностичне обстеження включає в себе також огляд дитини стоматологом, отоларингологом, психіатром, психоневрологом, алергологом, дерматологом та іншими спеціалістами.

7.8. Оцінка стану здоров'я дитини після обстеження.

На кожну дитину необхідно завести медичну картку, до якої внести відомості про попередній стан здоров'я, дані медичного огляду, результати аналізів, а також записи консультацій спеціалістів. Відповідно до діагнозу лікар притулку складає план оздоровчих і лікувальних заходів та графік щеплень.

7.9. Нагляд за станом здоров'я дітей притулку.

Це завдання стоїть не тільки перед лікарями, а й перед педагогами-вихователями. Постійний нагляд за дітьми дозволяє своєчасно виявляти відхилення у їх поведінці і визначати стан здоров'я. Важливе місце належить веденню журналу нічних чергувань, в якому співробітники фіксують найбільш важливі події, які відбулися протягом ночі, особливо в період адаптації дітей в перші дні після прийняття їх до притулку. Обов'язково необхідно контролювати динаміку ваги і росту.

7.10. Організація і проведення протиепідемічних заходів.

Такі заходи включають:

- контроль за додержанням санітарно-гігієнічного і протиепідемічного режиму в харчовому блоці;
- перевірку санітарно-гігієнічного стану житлових приміщень, їдалень, кімнат гігієни та інших допоміжних кімнат;
- профілактику інфекційних захворювань, забір аналізів на ентеробіоз, огляд волоссяної частини голови;
- проведення дезінфекційних заходів при несприятливій епідемічній ситуації, наприклад, при наявності носіїв інфекційних захворювань;

- контроль за своєчасним проходженням співробітниками притулку профілактичних оглядів;
- постійне співробітництво з районною санепідемстанцією.

При проведенні заходів за додержанням санітарно-гігієнічного і протиепідемічного режиму витрати чистячих, миючих, дезінфікуючих засобів розраховувати згідно вимог Листу МОЗ №1/9-430 від 17.07.1989 р. «Розрахункова методика витрат миючих і чистячих засобів для дитячих дошкільних заходів». Норми витрат цих засобів на дітей шкільного і підліткового віку рахувати згідно інструкції до кожного засобу (препарату), що має дозвіл МОЗ України.

Порядок проведення дезінфекції і дезінсекції повинен відповідати «Инструкции по дезинфекции и дезинсекции одежды, постельных принадлежностей, обуви и других объектов в паровоздушноформалиновых, паровых и комбинированных дезинфекционных камерах и дезинсекции этих объектов в воздушных дезинсекционных камерах» (затверджено МОЗ СРСР 29.08.77 р.).

7.11. Проведення оздоровчих заходів.

В умовах притулку слід застосовувати немедикаментозні оздоровчі заходи, які сприяють підвищенню захисних сил організму, зміцненню фізичного здоров'я, покращують адаптаційні можливості дітей до дії різних факторів ризику. Основними оздоровчими факторами є: рухова активність (ранкова гімнастика, водні та повітряні загартовуючі процедури, заняття фізичною підготовкою, спортивні та рухливі ігри, трудові справи), максимальне перебування на відкритому повітрі, раціональне харчування, фітотерапія, психологічна корекція. Вони проводяться силами медичних працівників, психолога, вихователів, які навчені заходам малої психотерапії. Влітку за допомогою місцевих органів соціального захисту бажано організовувати оздоровлення дітей у санаторіях, таборах, де з ними могли б працювати психологи. У зимовий період бажано залучати спонсорів для проведення вітамінотерапії, наповнювання меню харчовими інгредієнтами відповідно до потреб та специфіки дитячого контингенту.

7.12. Лікування в умовах притулку.

Діти, які знаходяться у притулку, в переважній більшості мають високий рівень нервово-психічних та інфекційних захворювань. Це обумовлено тим, що багато з них ще до народження, а також під час пологів перебували під впливом різних факторів, несприятливих для здоров'я. Організм дитини має надзвичайно високу здатність до адаптації, тому правильне виховання і своєчасно розпочате лікування здатні скоригувати навіть дуже важкі порушення, обумовлені патологією внутрішньоутробного розвитку і пологів.

В залежності від характеру захворювань дитини та можливостей лікування необхідно здійснювати:

- в умовах притулку (хронічні захворювання, затримка психічного і мовного розвитку, залишкові прояви раннього органічного ураження

головного мозку і пов'язані з ними порушення поведінки, простудні захворювання);

- амбулаторно, в поліклініці, коли необхідна спеціалізована допомога (фізіо-терапевтичні процедури, стоматологічна допомога);
- в лікарні, якщо поступили діти з інфекційними та важкими хронічними захворюваннями, для проведення операцій (видалення носоглоткових мигдаликів тощо);
- у спеціалізованих санаторіях (наприклад, туберкульозна інтоксикація).

Питання лікування дітей з іншими захворюваннями повинні вирішуватись в залежності від можливостей регіону, де розташований притулок.

ЗАТВЕРДЖЕНО
Постанова Головного
державного санітарного
лікаря України
30.12.1998 № 9

ДЕРЖАВНІ САНІТАРНІ ПРАВИЛА ТА НОРМИ
"Влаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в
навчальних закладах та режим праці учнів на персональних
комп'ютерах"
ДСанПіН 5.5.6.009-98

1. Галузь застосування

Державні санітарні правила і норми влаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчальних закладах та режиму праці учнів на персональних комп'ютерах встановлюють гігієнічні вимоги до приміщень та нормативи чинників, що створюються комп'ютерами при їх роботі; гігієнічні вимоги до проектування, виготовлення і експлуатації вітчизняних та експлуатації імпортованих персональних комп'ютерів, що застосовуються в навчально-виховному процесі в закладах освіти різних форм власності та інших закладах, що проводять комп'ютерні ігри для дітей і підлітків.

Передмова

Державні санітарно-гігієнічні правила і норми підготовлені з урахуванням нових наукових досліджень по вивченню впливу чинників, що створюються комп'ютерами при їх роботі на організм дітей і підлітків, і розробкою заходів по запобіганню їх негативного впливу на формування здоров'я дитячого населення.

При розробці ДСанПіНу використані матеріали "Временных санитарных норм и правил устройства, оборудования, содержания и режима работы на ПЭВМ и видеодисплейных терминалах в кабинетах вычислительной техники и дисплейных классах всех типов средних учебных заведений" № 5146-89 (МЗ ССРСР), розроблених у 1989 р. науковцями Московського НДІ гігієни ім. Ф.Ф. Ерісмана, Всесоюзного НДІ гігієни дітей і підлітків, Київського НДІ загальної та комунальної гігієни ім. О.М. Марзєєва.

ДСанПіН рекомендований Координаційною комісією Головного санепідуправління МОЗ України по розробці нормативних документів з питань забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення.

2. Введено в дію вперше.

3. "Державні санітарні норми і правила" – обов'язковий для виконання нормативний документ, визначаючий критерії безпечного використання комп'ютерної техніки в навчально-виховному процесі дітей і підлітків (підстава – ст. 7, 11, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 26, 27, 28 Закону України "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення").

Порушення Державних санітарно-гігієнічних норм і правил приводить до дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності у відповідності з діючим законодавством.

Позначення та скорочення

ПК – персональний комп'ютер

ВМ – відеомонітор

ЕПТ – електронно-променеві трубки

ЕМП – електромагнітне поле

ЕП – електричне поле

СЕР – статичне електричне поле

КПО – коефіцієнт природного освітлення

ГДР – гранично допустимі рівні

ККТ – кабінети комп'ютерної техніки

1. Загальні положення

1.1. Санітарні правила і норми влаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчальних закладах та режиму праці учнів на персональних комп'ютерах (далі – Правила) встановлюють нормативи фізичних чинників, що створюються комп'ютерами при їх роботі, та гігієнічні вимоги до проектування, виготовлення і експлуатації вітчизняних та експлуатації імпортованих персональних комп'ютерів, що застосовуються в навчально-виховному процесі.

1.2. Правила містять вимоги до умов розміщення та обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчально-виховних і позашкільних закладах освіти, а також режиму праці дітей і підлітків на персональних комп'ютерах.

1.3. Правила поширюються на всі види персональних електронно-обчислювальних машин і їх складових частин (відеомонітори, системні блоки, клавіатуру, принтери та ін.) та ігрові комплекси, що сконструйовані на основі електронно-променевих трубок.

1.4. Категорично забороняється використовувати в навчально-виховних закладах в якості відеомонітора ПК побутові телевізори та відеомонітори, що сконструйовані на телевізійних електронно-променевих трубках.

1.5. Вимоги і нормативи Правил повинні враховуватися при розробці та корегуванні державних і галузевих стандартів та інших керівних документів, що встановлюють технічні вимоги до персонального комп'ютера та його складових частин (відеомонітора, клавіатури, системного блоку, принтера, спеціальних меблів та ін.).

1.6. Розробникам ПК та його складових частин вітчизняного виробництва необхідно дотримуватись державних, галузевих стандартів, інших керівних документів, технічних умов (ТУ) та технічних завдань (ТЗ) на розробку та виготовлення ПК, погоджених з МОЗ України.

1.7. ПК та його складові частини закордонного виробництва повинні мати сертифікат країни-виробника і підлягають обов'язковій сертифікації закладами МОЗ України.

1.8. Відповідальність за обов'язкове дотримання встановлених цими Правилами гігієнічних вимог і нормативів покладається на посадових осіб, фахівців організацій і фізичних осіб, що займаються: підприємницькою діяльністю; розробкою, виробництвом, закупівлею, реалізацією і застосуванням персональних комп'ютерів і ігрових комплексів з використанням комп'ютерів. Відповідальність несуть також фізичні особи та організації, що займаються проектуванням, будівництвом, реконструкцією та оснащенням приміщень навчально-виховних закладів всіх типів і власності (державні, відомчі, приватні), призначених для експлуатації ПК.

1.9. Проектна документація на будівництво і реконструкцію навчальних приміщень для експлуатації ПК повинна бути погоджена з органами Державного санепіднагляду України. Відкриття кабінетів обчислювальної техніки узгоджується з органами держсанепіднагляду після проведення необхідних лабораторно-інструментальних досліджень. На кожний кабінет комп'ютерної техніки повинен заповнюватись санітарний паспорт (додаток № 1).

1.10. Керівники навчально-виховних та позашкільних закладів всіх типів незалежно від форм підпорядкування і власності зобов'язані привести робочі місця учнів - користувачів персональних комп'ютерів у відповідність з вимогами цих Правил.

1.11. Державний санітарний епідеміологічний нагляд за виконанням цих Правил, гігієнічну оцінку на відповідність робочих місць, оснащених ПК, здійснюється органами і закладами Державної санітарно-епідеміологічної служби України та відповідних науково-дослідних установ МОЗ України.

1.12. Державний санітарно-епідеміологічний нагляд за новими (модернізованими) персональними комп'ютерами (призначеними для дитячого контингенту користувачів), здійснюється на етапах їх розробки, прийомки до виробництва, виробництва і надходження та експлуатації в навчально-виховних закладах.

1.13. При порушенні "Санітарних норм і правил влаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчальних закладах та режиму праці учнів на персональних комп'ютерах" винні притягуються до дисциплінарної, адміністративної і кримінальної відповідальності згідно Закону України "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення", ст. 10, 19, 20, 24, 40.

1.14. З введенням в дію цих СанПіН втрачають силу:

- "Временные санитарно-гигиенические нормы и правила устройства, оборудования, содержания и режима работы на персональных электронно-

вычислительных машинах и видеодисплейных терминалах в кабинетах вычислительной техники и дисплейных классах всех типов средних учебных заведений" № 5146-89 от 20.10.89 г. (МЗ СССР);

- "Гигиенические и эргономические условия организации рабочих мест и режима учебных занятий с применением средств вычислительной техники в средней общеобразовательной школе", Київ, МОЗ України, 30.10.90 р. (методичні рекомендації).

2. Вимоги до приміщень та розташування робочих місць з ПК

2.1. Приміщення, призначені для роботи з ПК, повинні мати природне освітлення. Орієнтація вікон повинна бути на північ або північний схід, вікна повинні мати жалюзі, які можна регулювати, або штори.

2.2. Не дозволяється розміщувати кабінети обчислювальної техніки у підвальних приміщеннях будинків.

2.3. Кабінети, обладнані комп'ютерною технікою, в навчальних закладах повинні розміщуватись в окремих приміщеннях з природним освітленням та організованим обміном повітря.

Площа на одного учня, який працює за ПК, повинна складати не менше 6,0 кв. м, об'єм - не менше 20 куб. м. Площа учбових приміщень з ПК повинна розраховуватись на півкласу учнів, але не більш як 12 чоловік.

2.4. Стіни, стеля і підлога та обладнання кабінетів комп'ютерної техніки повинні мати покриття із матеріалів з матовою фактурою з коефіцієнтом відбиття: стін – 40-50 %, стелі – 70-80 %, підлоги – 20-30 %, предметів обладнання – 40-60 % (робочого столу – 40-50 %, корпуса дисплею та клавіатури – 30-50 %, шаф та стелажів – 40-60 %).

2.5. Поверхня підлоги повинна мати антистатичне покриття та бути зручною для вологого прибирання.

2.6. Забороняється використовувати для оздоблення інтер'єру приміщень комп'ютерних класів полімерні матеріали (дерев'яно-стружкові плити, шпалери, що придатні для миття, плівкові та рулонні синтетичні матеріали, шаровий паперовий пластик та ін.), що виділяють у повітря шкідливі хімічні речовини, які перевищують гранично допустимі концентрації.

Вміст шкідливих хімічних речовин в повітрі дошкільних та учбових приміщень з комп'ютерною технікою не повинен перевищувати середньодобові концентрації, що наводяться в "Переліку гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин в атмосферному повітрі населених пунктів", № 3086-84 від 27.08.84 р. та доповненнях до нього, які затверджені Міністерством охорони здоров'я.

2.7. При будівлі нових і реконструкції діючих загальноосвітніх шкіл, середніх спеціальних і вищих учбових закладів висота приміщень (від підлоги до стелі), в яких передбачено використання персональних комп'ютерів в навчальному процесі, повинні бути не менше 3,6 м, а площа на 1 робоче місце 16 кв. м (ДБН В.2.2-3-97).

3. Вимоги до освітлення приміщень та робочих місць

3.1. Приміщення з ПК повинні мати природне та штучне освітлення.

3.2. Природне освітлення повинно відповідати вимогам ДБН В.2.2-3-97 "Будинки та споруди навчальних закладів".

3.3. Штучне освітлення в приміщеннях з ПК повинно здійснюватись системою загального освітлення.

Як джерела світла при штучному освітленні повинні застосовуватись переважно люмінесцентні лампи.

3.4. Штучне освітлення повинно забезпечувати на робочих місцях в кабінетах та класах з ПК освітленість не нижчу, а на екранах дисплеїв - не вище приведених таблиці 1.

3.5. Загальне освітлення повинно бути виконано у вигляді суцільних або переривчастих ліній світильників.

3.6. Для загального освітлення припустимо застосування світильників наступних класів світлорозподілу П (прямого світла), В (переважно відбитого світла). Застосування світильників без розсіювачів та екрануючих ґратів заборонено.

3.7. Яскравість світильників загального освітлення в зоні кутів випромінювання від 50 град. до 90 град. з вертикаллю в поздовжній та поперечній площинах повинна складати не більше 200 кд/кв. м, захисний кут світильників повинен бути не менше 40.

3.8. Коефіцієнт запасу (Кз) для освітлювальних установок загального освітлення приймається рівним 1,4.

3.9. Необхідно проводити чищення скла вікон та світильників не менше двох разів на рік, а також заміну перегорілих ламп по мірі їх виходу з ладу.

3.10. В класах та кабінетах з ПК слід обмежити нерівномірність розподілу яскравості в полі зору учнів. Співвідношення яскравості між робочим екраном та близьким оточенням (стіл, зошити, посібники і т. ін.) не повинно перевищувати 5:1, між поверхнями робочого екрану і оточенням (стіл, обладнання) - 10:1.

3.11. Величина коефіцієнту пульсації освітленості не повинна перевищувати 5 %. Газорозрядні лампи повинні застосовуватись в світильниках загального та місцевого освітлення з високочастотними пускорегулюючими апаратами (ВЧПРА).

3.12. Необхідно передбачити обмеження прямої блискості від джерел природнього та штучного освітлення.

Яскравість великих поверхонь (вікна, світильники і таке інше), що знаходяться у полі зору, не повинна перевищувати 200 кд/кв. м.

Показник освітленості для джерел штучного освітлення у кабінетах та класах з ВДТ не повинен бути більше 20, показник дискомфорту – не більше 40.

Мірою захисту від прямої блискості має бути зниження яскравості видимої частини джерел світла застосуванням спеціальних розсіювачів, відбивачів та інших світлозахисних пристроїв, а також правильне розміщення робочих місць відносно джерел світла.

3.13. Повинні передбачатись заходи щодо обмеження відбитої блискості на робочих поверхнях (екран, стіл, клавіатура).

Яскравість полисків на екрані не повинні перевищувати 80 кд/кв. м. Яскравість стелі при застосуванні системи відбитого освітлення не повинна перевищувати 200 кд/кв. м.

4. Вимоги, що забезпечують захист учня від впливу іонізуючих та неіонізуючих електромагнітних полів та випромінювань*

* Перелік приладів для вимірювання ЕМП наведений в Додатку 2.

4.1. Відеомонітори на електронно-променевих трубках (ЕПТ) можуть бути потенційними джерелами гігієнічно значимих рівнів електромагнітних випромінювань в діапазоні частот 50 Гц-300 МГц і статичного електричного поля.

4.2. Напруженість ЕМП в діапазоні 30 КГц-300 МГц на відстані 0,3 м від усіх поверхонь відеомонітора повинна не перевищувати значень, приведених в таблиці 2.

4.3. Вимоги пп. 4.3.1-4.3.5 вводяться в дію з 01.01.2001 р.

4.3.1. Напруженість електромагнітного поля на відстані 0,5 м від будь-якої поверхні відеомонітора не повинна перевищувати гранично допустимих рівнів (ГДР) які наведено у табл. 3.

4.3.2. При проведенні вимірювань рівнів електричного поля точки вимірів повинні бути розташовані навколо відеомонітора по окружності із центром посередині дисплея. Відстань від умовної поверхні ВМ до тестового зонду (антени вимірювального приладу) повинна дорівнювати 50 см. У діапазоні 5 Гц - 2 КГц вимірювання необхідно проводити у точці, розташованій прямо перед поверхнею дисплея. У діапазонах 2 КГц – 400 КГц та 3 МГц - 30 МГц вимірювання необхідно проводити у чотирьох точках з інтервалом 90 град.

При вимірюваннях електричного і магнітного поля екран дисплея необхідно заповнити літерою "Н" у білому відображенні на чорному фоні (чи навпаки).

4.3.3 Вимірювання електричного і магнітного поля, створюваного відеомоніторами, повинні проводитись у спеціальних приміщеннях (в радіочастотних безехових камерах) випробувальних лабораторій. Фонові рівні електромагнітного поля в цих приміщеннях повинні: за електричною складовою не досягати 2 В/м у діапазоні частот від 5 Гц до 2 КГц та 0,2 В/м у діапазонах частот 2 КГц – 400 КГц та 3 МГц – 30 МГц; за магнітною складовою не досягати 40 нТл в діапазоні частот 50 Гц – 2 КГц та 5 нТл в діапазонах частот 2 КГц – 400 КГц і 3 МГц – 30 МГц.

4.3.4. Контроль рівнів електромагнітного випромінювання відеодисплейних терміналів, ПК та інших електронних дисплейних приладів виконується:

- виробником при проведенні перевірки якості кожного відеодисплейного терміналу;

- установами санітарно-епідеміологічної служби Міністерства охорони здоров'я України, що пройшли атестацію з фізичних факторів у Комітеті з питань гігієнічного регламентування МОЗ України, при проведенні вибіркового санітарного нагляду за відеодисплейною технікою заводу-виробника та при ввезенні в Україну імпоротної продукції;

- майстернями, що ремонтують відеодисплейну техніку, перед здачею останньої замовнику.

З метою запобігання шкідливому впливу чинників, пов'язаних із застосуванням відеотерміналів та ПК, на здоров'я дітей та підлітків вищевказані вироби, що виробляються в Україні та імпортуються, обов'язково підлягають державній санітарно-гігієнічній експертизі на відповідність вимогам цих Санітарних норм та правил.

4.4. Середня напруженість статичного електричного поля (СЕП) відеомонітора на умовній поверхні обличчя користувача шкільного віку середніх антропометричних даних на відстані від екрана 0,30 м на осі, нормальній до поверхні екрана, яка проходить через його центр, при відносній вологості повітря не більше 30 % не повинна перевищувати 7 кВ/м при тривалості роботи з ВМ, що не перевищує 1 годину на добу, та 3,5 кВ/м при більшій тривалості роботи (вимоги щодо тривалості роботи з ВМ викладені в розділі 9).

4.4.1. Середня напруженість СЕП ВМ на умовній поверхні обличчя користувача шкільного віку середніх антропометричних даних визначається шляхом множення показів вимірювача напруженості СЕП (додаток 2) на поправковий коефіцієнт К, який розраховують за формулою:

$$K = 0,60 - 0,19 \times d,$$

де d – розмір діагоналі екрана ВМ, м.

4.5. Потужність експозиційної лози невикористаного іонізуючого випромінювання в будь-якій точці на відстані 0,05 м від всіх поверхонь відеомонітора не повинна бути такою, щоб потужність еквівалентної дози не перебільшувала 0,1 мбер/год.

4.6. Інтенсивність ультрафіолетового випромінювання на відстані 0,3 м від екрану не повинна перевищувати в діапазоні довжин хвиль 400-320 нм – 2 Вт/кв. м, 320-280 нм - 0,002 Вт/кв. м, ультрафіолетового випромінювання в діапазоні 280-200 нм - не повинно бути.

5. Вимоги до мікроклімату

5.1. В кабінетах та класах учбових закладів, де навчання проводиться з застосуванням персональних комп'ютерів, температура повітря повинна

бути 19,5 +/- 0,5 град. С , відносна вологість повітря 60 +/- 5 %, швидкість руху повітря не більше 0,1 м/с.

*5.2. Рівень іонізованості повітря на відстані 0,3 м від працюючого екрану відеомонітора не повинен бути нижче 200 і більше 50000 легких позитивних і негативних іонів обох знаків (окремо) в куб. см повітря.

-----

* Прилади для визначення іонного складу повітря в Додатку 2.

5.3. Оптимізацію іонізованості повітря на робочих місцях школярів рекомендується проводити за допомогою біполярних коронних аероіонізаторів із створенням оптимальних рівнів легких позитивних і негативних аероіонів в межах 1000-3000 іонів в куб. см кожної полярності.

5.4. В кабінетах та класах учбових закладів повинен бути забезпечений 3-кратний обмін повітря за 1 годину. Для охолодження та очищення повітря від пилу в кабінетах та класах можуть бути встановлені побутові кондиціонери, які мають позитивний гігієнічний висновок державної санітарно-гігієнічної експертизи ГСЕУ МОЗ (БК-1500, БК-2000, БК-2500 та ін.).

6. Вимоги, що забезпечують захист учня від шуму та вібрації

6.1. Шум, що створюється роботою ПК в класах, умовно можливо віднести до постійного.

6.2. Параметрами постійного шуму, що підлягають нормуванню, є рівні звукового тиску 8 дБ в октавних смугах частот з середньгеометричними частотами 16, 31,563, 125, 250, 500, 1000, 2000, 4000, 8000 Гц, рівні звуку 8 дБА.

7. Вимоги до візуальних ергономічних параметрів і конструкції персональних комп'ютерів*

* Терміни і означення цього розділу приведені в Додатку 3.

7.1. Візуальні ергономічні параметри відеомоніторів повинні задовольняти вимогам даних ДСанПіН при проектній відстані спостереження від 400 до 800 мм та при зовнішній освітленості екрана до 250 Лк.

7.2. Розміри поля зображення (В – вертикаль, Н – горизонталь) вибираються з ергономічних міркувань та умов застосування відеомоніторів. При цьому круговий розмір поля зображення по кожній осі координат не повинен перебільшувати 60 град.

7.3. Ширина горизонтальної (л.г.) та вертикальної (л.в.) лінії або розміри (ширина, дц.г, та висота, дц.в) променевої цятки залежно від адресованості та значень растрових одиниць по вертикалі (Sa.в) та по горизонталі (Sa.г) повинні відповідати співвідношенням табл. 5 та 6.

Примітка. Растрові одиниці по кожній осі координат (Sa.г, Sa.в) пов'язані із розмірами поля зображення (В, Н) та адресованостями (Ав, Аг) наступним чином: $Sa.г = В/Аг$; $Sa.в = Н/Ав$.

7.5. Повинна бути забезпечена можливість регулювання користувачем яскравості поля зображення від максимальної (п. 7.4) до значення, яке складає не більше половини від значення максимальної яскравості.

7.6. Нерівномірність яскравості поля зображення не повинна перебільшувати 1,7.

7.7. Частота регенерації зображень повинна бути такою, щоб мерехтіння не сприймали 90 % користувачів при позитивному контрасті зображення.

7.8. Амплітуда дрижання зображення не повинна перебільшувати 0,1 мм по кожній осі координат.

7.9. В багатоколірних відеомоніторах незведення променів повинно бути не більшим 0,5 мм у центральному колі і діаметром, який дорівнює висоті поля зображення, та не більшим 0,7 мм в решті частин поля зображення.

7.11. Конструкція настільних відеомоніторів (не вмонтованих в іншу апаратуру) повинна забезпечувати можливість повороту їх корпусу відносно вертикальної осі на кут, не менший +30 градусів та зміну кута нахилу екрана відеомонітора відносно вертикальної площини в інтервалі від -5 градусів (вперед) до +15 градусів (назад), не менше.

8. Вимоги до обладнання та організації робочого місця

8.1. При конструюванні ПК та організації робочого місця учня, обладнаного відеомонітором, слід забезпечити відповідність конструкції елементів робочого місця та їх взаємного розташування ергономічним вимогам з урахуванням характеру виконуваної діяльності комплексності технічних засобів, форм організації праці, морфофункціональних та ростовікових особливостей дітей та підлітків.

8.2. Основним обладнанням робочого місця з ПК є відеомонітор, клавіатура, робочий стіл, стілець (крісло), допоміжним - пюпітр, підставка для ніг та ін.

8.3. Екран відеомонітора ПК в залежності від висоти символів рекомендовано розміщувати на відстані 400-800 мм від очей користувача.

Для забезпечення точного та швидкого читання інформації в зоні найкращого бачення площина екрану відеомонітору повинна бути перпендикулярною нормальній лінії зору. При цьому повинна бути передбачена можливість переміщення відеомонітору навколо вертикальної осі в межах +-30 град. (справа наліво) та нахилу вперед до 85 град. і назад до 105 град. з фіксацією в цьому положенні.

8.4. Клавіатура повинна бути зручною для виконання роботи двома руками, конструктивно відокремлена від монітору для забезпечення можливості її оптимального розташування та прийняття раціональної робочої пози.

Висота клавіатури на рівні середнього ряду не повинна перевищувати 30 мм. Клавіатуру слід розташовувати на поверхні столу на відстані 100-

300 мм від краю, який повернутий до користувача. Кут нахилу до панелі клавіатури має знаходитись в межах від 5 град. до 15 град.

8.5. Конструкція робочого столу повинна забезпечувати можливість оптимального розташування на робочій поверхні обладнання, при цьому треба враховувати його кількість та конструктивні особливості (розмір монітору, клавіатури, пюпітру та ін.) та характеру роботи, що виконується.

8.5.1. В процесі занять учнів з ПК слід застосовувати спеціальні столи для ПК, які складаються з двох горизонтальних поверхонь: одна розмірами 700 x 800 (600) мм – для клавіатури і посібників (тобто стіл), а друга – розмірами 800 x 350 – підставка для відеомонітора. Обидві поверхні повинні регулюватись по висоті в межах 460-760 мм. При відсутності спеціальних меблів допускається застосовувати типові учнівські столи, які призначені для шести ростових груп: № 1 – 1000-1150 мм, № 2 – 1151-1300 мм, № 3 – 1301-1450 мм, № 4 – 1451-1600 мм, № 5 – 1601-1750 мм, № 6 – більше 750 мм з висотою столешниць відповідно 460 мм, 520 мм, 580 мм, 640 мм, 700 мм, 760 мм.

8.5.2. Ширина і глибина робочої поверхні столу повинна забезпечувати можливість виконання трудових операцій в межах зони досяжності моторного поля.

Кращими модульними розмірами столу, на основі яких розраховуються конструктивні розміри, слід вважати ширину 600, 800, 1000, 1200 та 1400 мм, глибину - 800 та 600 мм при висоті столу 725 мм (при умові, що висота не регулюється).

Столи, які розраховані на одного учня для роботи школярів з ПК повинні мати ширину не менше 700 мм, глибину - 600-800 мм.

8.6. Конструкція робочого стільця (крісла) повинна забезпечувати підтримку раціональної пози при виконанні основних виробничих операцій, створювати умови для зміни пози з метою зниження статичного напруження м'язів шийно-плечової області і спини та попередження втоми.

8.6.1. Для занять школярів слід використовувати стільці, які мають поверхню сидіння 260 мм, 300 мм, 340 мм, 380 мм, 420 мм, 460 мм, відповідно ростовим групам, вказаним в п. 8.5.1, або використовувати стілець, в якому висота поверхні сидіння регулюється в межах 260-460 мм.

8.6.2. Ширина сидіння стільця для занять школярів з ПК повинна бути 250 мм, 290 мм, 320 мм, 340 мм і 360 мм; глибина - 260 мм, 290 мм, 330 мм, 360 мм, 380 мм і 400 мм, відповідно ростовим групам, які вказані в п. 8.5.1. Поверхня сидіння повинна бути плоскою, передній край закруглений. Доцільно передбачити можливість зміни кута нахилу поверхні від 15 град. наперед і до 5 град. назад.

8.6.3. Опорна поверхня стінки стільця повинна мати висоту 300 +20 мм, ширину – не менше 380 мм та радіус кривизни горизонтальної поверхні - 400 мм. Кут нахилу стінки в вертикальній площині повинен

регулюватись в межах 0 +30 градусів від вертикального положення. Відстань спинки від переднього краю сидіння повинна регулюватись в межах 260-400 мм.

9. Вимоги до організацій режиму праці учнів на персональних комп'ютерах

9.1. До занять з ПК учні повинні бути допущені після інструктажу з техніки безпеки.

9.2. Раціональний режим учбових занять учнів передбачає додержання регламентованої тривалості безперервної роботи з ПК, регламентованих перерв і їх активне проведення. Сигнали про початок перерви слід подавати на екрані ВДМ. Робота з ПК повинна проводитися в індивідуальному режимі.

9.2.1. Безперервна робота з екраном ПК повинна бути не більше:

- для учнів X - XI класів на 1-й годині занять до 30 хвилин, на 2-й годині занять – 20 хвилин;
- для учнів VIII - IX класів – 20 - 25 хвилин;
- для учнів VI - VII класів – до 20 хвилин;
- для учнів II - V класів – 15 хвилин.

9.2.2. Для навчання дітей 6 років роботі з ПК безперервні заняття в індивідуальному ритмі не повинні бути більше 10 хвилин.

9.2.3. Після безперервної роботи за екраном ВМ повинні проводити протягом 1,5-2 хвилини вправи для профілактики зорової втоми; через 45 хвилин роботи з використанням комп'ютерів – фізичні вправи для профілактики загального втомлення.

9.2.4. Безперервна робота з ПК учнів X - XI класів при спарених уроках не повинна бути більше на першому уроці 25-30 хвилин; на другому – 15-20 хвилин.

9.2.5. Для учнів X - XI класів дозволяється варіант організації занять по основах інформатики і обчислювальної техніки, при якому передбачається одна академічна година – теоретичних занять, друга година - практичних занять. Практичні заняття містять:

- безперервну роботу з екраном ПК - 25-30 хвилин;
- виконання комплексу вправ для профілактики зорового і статичного втомлення - 5 хвилин;
- продовження роботи з комп'ютером до кінця занять – 15-10 хвилин.

9.4. При виробничому навчанні учнів старших класів програмуванню з використанням ПК в учбово-виробничому комбінаті 50 % часу слід відводити теоретичним заняттям, 50 % часу – практичним. Безперервна тривалість роботи школярів з ВМ під час занять повинна відповідати п. 9.3.1.

9.4.1. При проведенні занять з учнями старших класів дозволяється до застосування апаратних засобів віртуальної реальності, що мають дозвіл

органів Державної санепідслужби на використання їх в навчально-виховному процесі.

9.4.2. При проведенні виробничої практики учнів необхідно через кожні 20-25 хвилин роботи з ПК проводити вправи для профілактики зорового втомлення, через 45 хвилин роботи на перерві – вправи для профілактики загального втомлення.

9.5. Заняття в гуртках програмування з використанням ПК проводити не раніше ніж через годину після закінчення учбових занять в школі. Цей час відводиться для обіду та відпочинку учнів.

9.5.1. Заняття в гуртках програмування проводяться не більш 2-х разів на тиждень, тривалість яких для учнів 7-10 років не повинна бути більше 45 хвилин; 11-13 років – не більше 60 хвилин. Робота учнів з ПК повинна проводитись в індивідуальному ритмі.

9.5.2. Для профілактики втомлення школярів в середині занять необхідно проводити перерву тривалістю не менше 10 хвилин, під час якої організувати фізичні вправи, в тому числі гімнастику для очей і рухові ігри.

9.5.3. Комп'ютерні ігри з нав'язаним ритмом роботи швидше викликають втому, в порівнянні з програмуванням, і повинні проводитись в гуртках не частіше 1-2 разів на тиждень тривалістю до 10 хвилин для дітей молодшого шкільного віку і до 15 хвилин для дітей середнього і старшого шкільного віку.

9.6. В період шкільних канікул організуються заняття в школах "Юних програмістів" тривалістю від 2-х до 4-х тижнів. Санітарно-гігієнічні умови і організація режиму дня в школах "Юних програмістів" повинні відповідати нормативам для дитячих позашкільних закладів.

9.6.1. Заняття з ПК в школах "Юних натуралістів" допустимо не частіше 6 разів в тиждень, 7-й день відводиться для повного відпочинку, з виключенням роботи за екраном ВМ.

9.6.2. Загальна тривалість роботи з ПК під час канікул повинна бути обмежена на протязі дня:

- для школярів 8-10 років - 1 заняття 45 хвилин;
- для школярів 11-13 років - 2 заняття по 45 хвилин;
- для школярів 14-16 років - 3 заняття по 45 хвилин.

9.6.3. Регламентовані перерви для відпочинку під час канікул слід проводити на протязі 5 хвилин через кожні 20 хвилин роботи і на протязі 10-15 хвилин через кожні 45 хвилин роботи. Перерви слід проводити на відкритому повітрі з включенням рухових і фізкультурно-спортивних ігор.

9.6.4. Заняття з ПК в школах "Юних програмістів" для учнів 10 років слід проводити в ранкові години, для учнів 11-13 років – одне заняття проводити в першій половині дня і одне – в другій, для учнів 14-16 років два заняття проводити в першій половині дня і одне – в другій.

9.6.5. В школах "Юних програмістів" комп'ютерні ігри слід проводити не більше одного разу в день з тривалістю не більше 10 хвилин для дітей

молодшого шкільного віку і 20 хвилин для дітей середнього і старшого шкільного віку. Не рекомендується проводити комп'ютерні ігри перед сном дітей.

9.7. Показання до занять з ПК і режиму роботи дітям шкільного віку з аномаліями рефракції повинні встановлюватись офтальмологом.

9.8. Заняття з ПК повинні проводитись лише в присутності педагога. Педагог, який має вищу педагогічну освіту і який пройшов інструктаж по техніці безпеки, при роботі з ПК несе відповідальність за безпеку дітей.

Навчальне видання

**Сисоєнко Надія Василівна
Пакушина Людмила Зіновіївна
Черненко Наталія Миколаївна
Бондаренко Олена Миколаївна
Бондарець Ірина Анатоліївна**

**Питання охорони праці
в дипломних та кваліфікаційних роботах
майбутніх фахівців
соціально-педагогічної сфери**

За редакцією *Н. В. Сисоєнко*

Комп'ютерний набір *Л. З. Пакушина*

Комп'ютерне верстання *Л. Г. Любченко*

Підписано до друку 02.04.2012. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 4,7. Тираж 300 пр. Зам. № 4223

Видавець і виготовлювач
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
Адреса: 18000, м. Черкаси, бул. Шевченка, 81, кімн. 117,
Тел. (0472) 37-13-16, факс (0472) 37-22-33,
e-mail: vydav@cdu.edu.ua, <http://www.cdu.edu.ua>
Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК №3427 від 17.03.2009 р.